

PROFESIONALNE ASPIRACIJE I SVIJET RADA U OČIMA HRVATSKIH STUDENATA

1. Pristup istraživanju profesionalnih aspiracija

Odluke koje donose sveučilišni studenti, posebice u pogledu profesionalnih aspiracija i zapošljavanja, u posljednja dva desetljeća privlače sve veću pažnju istraživača. Na početku ovog razdoblja zamijećeno je kako su studenti postali autonomni donosioci odluka o vlastitom obrazovanju i početku karijere (Peters i Marshall, 1996; Özlen i Arnaut, 2013). Ovo se posebice odnosi na iskazivanje profesionalnih aspiracija kao značajnog aspekta prijelaza iz djetinjstva i adolescencije u odraslost i postajanja dijelom radne snage na tržištu rada (Furlong i Biggart, 1996; Super i dr., 1996; Schoon i Polek, 2011). Tijekom tog procesa mladi procjenjuju vlastite interese, sposobnosti i mogućnosti, te prihvaćaju ili odbijaju određene tipove karijera. Također postaju svjesni određenih ograničenja koja su rezultat kompromisa između željene i moguće karijere, odnosno ograničenja koja zahtijevaju da se odreknu atraktivnije ali manje moguće opcije, te idu za ciljem koji im se čini lakšim i praktičnijim (Gottfredson, 2005).

Navedena odricanja i donošenje odluka o daljnjem obrazovanju i stupanju u svijet rada predstavljaju rizik za svaku mladu osobu, s ulogom u obliku vremena, financijskih resursa i načina života. No, vjerovanje u vrijednost obrazovanja otežava prepoznavanje obrazovanja kao dijela društva rizika (Beck, 2000). Beckove teze podupire M. Brynin (2012: 285) kada kaže kako se vrijednost obrazovanja rijetko propituje kao koncept, i tek se u novije vrijeme počelo prepoznavati kako sudjelovanje u visokom obrazovanju predstavlja rizik za mlade. Beckova analiza referira se na povećanje udjela skraćenog radnog vremena, rada na određeno radno vrijeme i smanjene mogućnosti za zasnivanje radnog odnosa na neodređeno vrijeme. Međutim, ove opcije nikako ne iscrpljuju sve rizike s kojima se mladi susreću u obrazovnim odlukama. U značajne rizike valja ubrojiti i prekvalificiranost mlađih generacija, koje pritisnute lošom situacijom na tržištu rada prihvaćaju poslove ispod svoje obrazovne razine, i to u rasponu od 20-50%, ovisno o zemlji (Borghans i De Grip, 2000; Hartog, 2000; Büchel i dr., 2003). U uvjetima nesigurnosti na tržištu rada i upitnosti donesenih odluka u vezi obrazovanja, profesionalne aspiracije, naročito ako su identificirane rano u adolescenciji, dobivaju na važnosti za uspjeh u životu. Profesionalne aspiracije mogu biti razmatrane na nekoliko razina: 1) kao refleksije ciljeva pojedinaca u području

zanimanja; 2) kao želja za postizanjem određenog društvenog prestiža; 3) kao dio procesa ostvarivanja određenog životnog stila ili kao motivacija za stjecanje liderske pozicije (Creed i dr., 2013).

Jedan od temeljnih pristupa izučavanju profesionalnih aspiracija bavi se motivacijom za njihovo ostvarenje, pri čemu se te motivacije dijele na ekstrinzične (materijalno bogatstvo, fizička privlačnost, slava i popularnost) i intrinzične (odnosi s ljudima, osobni rast i razvoj, sudjelovanje u zajednici). Preslikom intrinzičnih potreba na domenu profesionalnih ciljeva dolazi se do nekoliko osnovnih psiholoških potreba (Baumeister i Leary, 1995; Deci i Ryan, 2000): 1) autonomija kao osjećaj da sami odlučujemo o svom ponašanju na osnovi osobnih interesa i vrijednosti; 2) kompetentnost kao osjećaj da se ponašamo uspješno i sposobno i 3) odnosi s ljudima kao osjećaj povezanosti i harmonije s ljudima koji su nam važni. Vezanost potreba uz aspiracije izučavaju i Fox i Faver (1981: 445), koji profesionalne aspiracije dijele na aspiracije određene indeksom koji mjeri težnju k ostvarenju uobičajenih nagrada za akademsko postignuće, kao što su visok dohodak, brzo napredovanje, stalno zaposlenje, te prepoznavanje od strane struke (tradicionalne aspiracije). Drukčiji su aspekti aspiracija predstavljeni indeksom koji procjenjuje želju za intrinzičnim nagradama, kao što je pomaganje drugima, rad s ljudima, te obavljanje društveno značajnog posla u okviru profesije (alternativne aspiracije).

Prema socijalno-kognitivnoj teoriji razvoja karijere (*social cognitive career theory*) (Lent i dr., 1996; Isaacson i Brown, 2000), uz genetski determinirajuće osobine, ukupno ponašanje vezano uz karijeru posredovano je četirima varijablama – ponašanjem, uvjerenjem u vlastitu uspješnost, očekivanim rezultatima i ciljevima. Procjena vlastite uspješnosti pritom služi kao opći mehanizam kroz kojeg pojedinci ujedinjuju i primjenjuju postojeće kognitivne, te ponašajne i društvene vještine na neki zadatak. Drugim riječima, uloga ovih komponenti ogleda se u odlukama pojedinca da poduzme određeni zadatak, uloži napor i osigura snagu zaštite pred neuspjehom. Ovaj pristup možemo nadopuniti ranijom Gottfredsonovom teorijom (2005), po kojoj su profesionalne aspiracije refleksija pojma o sebi, jer pojedinci streme ka zanimanjima koja su sukladna njihovoj slici o sebi i njihovom znanju o različitim zanimanjima. Profesionalne aspiracije u adolescenciji važan su prethodnik uspješnog razvoja karijere tijekom života (Super, 1990), te su blisko povezane s prilagodbom adolescenata na društvo i ostvarivanjem njihove dobrobiti (Skorikov, 2007). Pristupi profesionalnim aspiracijama koji se temelje na međudjelovanju razvoja i konteksta (*developmental-contextual approach*) naglašavaju kako je kontekst ključna komponenta razvoja karijere, odnosno da razvoj karijere možemo razumjeti kao dinamičku interakciju osobe i konteksta. U skladu s tim, niz empirijskih studija pokazao je kako specifični zahtjevi okoline imaju bitan utjecaj na oblikovanje aspiracija kod adolescenata, te da navedeni utjecaj ide daleko iza kronološke dobi (Hirschi, 2010).

Istraživački rezultati sugeriraju kako su varijacije u obrazovnim i profesionalnim aspiracijama posredovane sviješću o preprekama tim aspiracijama, zbog čega pojedinci koji anticipiraju prepreke

ostvarenju aspiracija mogu sniziti očekivanja ili ih pak u potpunosti napustiti (Gottfredson, 1996 i 2005; Mello, 2009). Možemo reći kako praktički sve teorije izbora karijere podrazumijevaju neki oblik kompromisa. Primjerice, Hollandova teorija (1997) sukladnosti osobe i okoline (*person–environment fit theory*) sugerira kako pojedinci razvijaju svijest o vlastitim sposobnostima, interesima i potrebama, te traže zanimanja koja se podudaraju s njihovim sposobnostima i zadovoljavaju njihove potrebe, odnosno streme podudaranju osobnosti i osobina zanimanja. Druga prominentna teorija – teorija socijalne kognicije (*social cognitive career theory*) (Lent i dr., 1996) – promovira razvoj samo-učinkovitosti (*self-efficacy*), te kontingentnost sposobnosti/rezultata kao ključne pokretače pri izboru karijere.

Razlikovanje po spolu označava jednu od važnijih razdjelnica kada je riječ o profesionalnim aspiracijama mladih, pri čemu Wahl i Backhurst (2000), Tinklin i drugi (2005), Powers i Wojtkiewicz (2004), Andres i drugi (2007), te Pfeffer (2008) ukazuju na istraživačke uvide koji sugeriraju kako ohrabrivanje tradicionalnih karakteristika ženstvenosti u adolescentica doprinosi nižoj samouvjerenosti, nižim profesionalnim aspiracijama i slabije definiranim ciljevima koji se žele postići kroz posao, nego je to slučaj u adolescenata. Ostvarenje profesionalnih ciljeva mjereno je podudarnošću aspiracija i očekivanja vezanih uz status i zanimanje, a rezultati pokazuju kako su studenti kod kojih je zabilježena nepodudarnost ovih komponenti češće nesigurni glede izbora karijere i iskazuju manji stupanj zrelosti u tom pogledu. Na tragu ovim nalazima su i Patton i Creed (2007: 129), koji naglašavaju da istraživanja pokazuju kako adolescentice aspiriraju unutar vrlo ograničenoga spektra zanimanja, koji u pravilu odgovara Hollandovom (1997) tipu zanimanja odnosno RIASEC teoriji, koja pojedince kategorizira na realistički, istraživački, umjetnički, društveni, poduzetnički i konvencionalni tip.

Možda najpoznatiji model rodne diferencijacije profesionalnih ciljeva odnosi se na model postignuća ciljeva temeljem očekivanih vrijednosti (*expectancy-value model of achievement-related choices*) (Eccles, 1987; Weisgram i Bigler, 2006). Jedna od postavki ovog modela tiče se pretpostavke kako su žene sklonije birati poslove u kojima mogu pomagati ljudima, dok muškarci vrijednost pridaju zaradi, napredovanju u karijeri i prestižu (Eccles, 1987; Eccles i dr., 1999; Morgan i dr., 2001). Nadalje, žene češće biraju zanimanja kompatibilna s altruističnim vrijednostima i obiteljskim životom, dok muškarci biraju zanimanja koja percipiraju sukladnima s vrijednostima moći i financijskog prestiža (Weisgram i Bigler, 2006). Fox i Faver (1981: 441) ustanovili su postojanje razlika u radnim ciljevima i vrijednostima između muškaraca i žena, pri čemu su muškarci češće visoko vrednovali visinu plaće, prestiž zanimanja i mogućnost napredovanja, dok su žene pokazale orijentaciju ka pomaganju drugima, doprinosu društvu i izražavanju osobnog identiteta.

Za razliku od autora koji propagiraju teorijske i istraživačke uvide o značajnim spolnim razlikama u pogledu aspiracija, drugi su autori, poput Manzooa (2005) i Levinea i Zimmermana (1995), ustanovili slabu povezanost aspiracija i postignuća, kao i slabljenje rodni razlika u tradicionalnim i alternativnim

aspiracijama između muškaraca i žena (Tinklin i dr., 2005; Watt, 2005). Na tragu nalazima o slabljenju rodni razlika u postignuću tradicionalnih aspiracija su i Weiner i drugi (1997), te Powers i i Wojtkiewicz (2004), koji zaokret u aspiracijama i postignuću pripisuju promjenama u obrazovnom postignuću između muškaraca i žena. Temelji ove promjene leže u sve većem broju visokoobrazovanih žena, odnosno u slabljenju obrazovnih postignuća muškaraca, a koje je u Hrvatskoj na djelu već dulje vrijeme (Ilišin i dr., 2003: 65). Generalno gledano, tendencija povećanja obrazovnog postignuća žena u razvijenim zemljama je u porastu, iako tržište rada još uvijek pokazuje segregaciju kada je riječ o najviše rangiranim zanimanjima, čak i uz sve manje djevojaka (51,0%) u odnosu na mladiće (61,3%) koje visoko vrednuje privatni život u odnosu na karijeru (Mosher i Burg, 2007).

Uz teorije koje zagovaraju snažan utjecaj spolne pripadnosti na profesionalno usmjerenje važnu struju u sociologiji predstavljaju zastupnici pristupa o važnosti socijalnog porijekla i utjecaja roditelja (Jodl, 2001; Schoon i dr., 2007; Mello, 2009). Ovi istraživači smatraju kako roditelji imaju značajan utjecaj na profesionalne aspiracije svoje djece i služe kao *role* modeli putem kojih djeca donose odluke o budućoj karijeri. Također, niz autora podupire pristup koji visoko vrednuje utjecaj roditeljske podrške pri oblikovanju profesionalnih aspiracija (Super, 1990; Eccles, 1993; Gottfredson, 1996; Holland, 1997; Eccles i dr., 1998). Gottfredson zaključuje kako djeca nižeg socioekonomskog porijekla ne razvijaju aspiracije povezane sa zanimanjima koja su prestižnija nego ona njihovih roditelja jer se boje otuđivanja i neuspjeha, što je početak njihovog ograničavanja vlastitih aspiracija. S druge strane, adolescenti iz imućnijih obitelji ciljali su na prestižnija zanimanja bez obzira na vlastite sposobnosti, što je konzistentno s teorijom po kojoj mladi iz imućnijih obitelji imaju fiksnije određenje prihvatljive karijere. No, Cochran i dr. (2011: 422) tvrde kako suprotno većini prijašnjih istraživanja socioekonomski status ne predstavlja značajan prediktor uspjeha u kasnijem životu. Pri ovakvom je tumačenju potreban oprez jer se 'uspjeh' promatra višedimenzionalno, i ukoliko se definira kao stupanj međugeneracijske mobilnosti, odnosno uspjeh djece da se na obrazovnoj i profesionalnoj ljestvici uspnu više od svojih roditelja (ili zadrže poziciju u slučaju višeg ranga), tada dolazimo do uvida¹ kako je polazišni socioekonomski status vrlo bitan čimbenik u postignućima.

U istraživanju potencijala hrvatskih studenata za postignuće, odnosno njihovih profesionalnih aspiracija i dosadašnjih iskustava na tržištu rada krenuli smo od pretpostavke kako su studenti unatoč svojoj relativnoj homogenosti u nekim obilježjima, u značajnoj mjeri diferencirani po svojim aspiracijama u odnosu na socijalna obilježja. Pritom smo u obzir uzeli širok spektar faktora koji tvore sliku profesionalnog usmjerenja, te stavova i iskustava studenata vezano uz zaposlenje:

- udio studenata s iskustvom povremenog rada i razlozi neuključenosti u povremeni rad;

¹ Za hrvatske su studente ovakvi nalazi potvrđeni u prilogu ovoj studiji pod naslovom *Socijalni status hrvatskih studenata*.

- učestalost obavljanja povremenih poslova za novac;
- redovitost uzdržavanja vlastitim radom;
- stupanj važnosti promatranih profesionalnih ciljeva;
- percipirane prepreke u ostvarenju profesionalnih ciljeva;
- percipirana lakoća zapošljavanja po završetku studija;
- tip poduzeća preferiran od strane studenata za buduće zaposlenje;
- percepcija važnosti olakšavajućih faktora pri nalaženju dobrog posla;
- percepcija osobnih kvaliteta pri nalaženju dobrog posla;
- percepcija faktora otežane zapošljivosti.

Pri razradi diskriminatornih čimbenika upravo navedenih elemenata profesionalne orijentacije studenata obuhvatili smo sljedeća sociodemografska i socijalna obilježja studenata: spol, dob, rezidencijalnu pripadnost, godinu studija, sveučilište, područje znanosti studija, uspjeh u srednjoj školi, uspjeh na studiju, obrazovanje majke, obrazovanje oca, posljednje radno mjesto majke, posljednje radno mjesto oca, prihod po kućanstvu i prihod po članu obitelji. Rezultati istraživanja bit će prikazani korištenjem deskriptivne i bivarijatne (χ^2 test), te faktorske analize, s tumačenjem statistički značajnih razlika samo u vrijednosti .000. Također, pri analizi profesionalnih aspiracija studenata, ondje gdje je to moguće, bit će izvršena komparacija dostupnih podataka iz istraživanja mladih u Hrvatskoj 2004. i 2013. godine.

2. Neki elementi izgrađivanja budućeg profesionalnog profila studenata

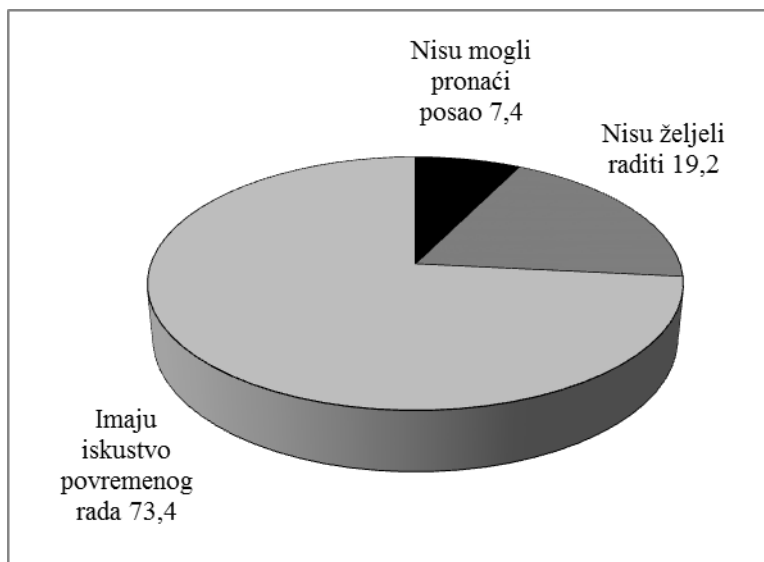
Cjeline obrađivane u ovoj studiji o studentima međusobno su vrlo blisko isprepletene, naročito kada je riječ o povezivanju dosadašnjeg iskustva i stavova studenata i njihovih ciljeva. To je slučaj i u povezanosti profesionalnih aspiracija studenata i elemenata motivacije za sudjelovanje u pojedinim obrazovnim i radnim procesima. Stoga ćemo se na početku ove cjeline referirati na podatke izložene u poglavlju *Studenti u reformiranom sustavu visokog obrazovanja*², uz navođenje podataka o motivaciji za upis na studij. Uvidi u razloge izbora studija otkrivaju kako je tek dvije petine studenata upisalo studij iz ljubavi prema predmetu studija, dok s tek nešto manjim brojem slijede studenti koji su „općenito željeli nešto studirati“, dok je četvrtina upisala studij koji je odgovarao njihovom srednjoškolskom usmjerenju. Također, čak petina studenata izjavljuje kako upisani studij nije bio prvi izbor, no sada su zadovoljni donesenom odlukom. Ovakva motivacijska strukture za upis na studij ukazuje na relativno nisku motiviranost za upis studija u disciplinama u kojima studenti sada studiraju, što na dulji rok može utjecati i na niži stupanj jasnoće iskazivanja profesionalnih aspiracija studenata. Naredni rezultati potvrdit će ovu

² Poglavlje autorice Anje Gvozdanović.

tezu, te pokazati kako studentima nedostaju uvidi i iskustvo za donošenje relativno čvrste i 'isplative' odluke o budućoj karijeri.

Vežano uz radna iskustva, možemo pretpostaviti kako iskustvo povremenog rada višestruko oblikuje stavove, vrijednosti i preferencije studenata u odnosu na njihov budući profesionalni život (Nonis i Hudson, 2010), a podaci pokazuju kako skoro tri četvrtine studenata iz uzorka 2010. ima iskustvo povremenog rada (grafikon 1), dok je daljnjih 7% željelo raditi no bez uspjeha. Rezultat o manje od petine studenata koji uopće nisu željeli raditi upotpunjuje zanimljivu sliku studenata u Hrvatskoj, koji mahom preferiraju radni angažman tijekom studija.

Grafikon 1: Udio studenata s iskustvom povremenog rada i razlozi neuključenosti u povremeni rad (%)

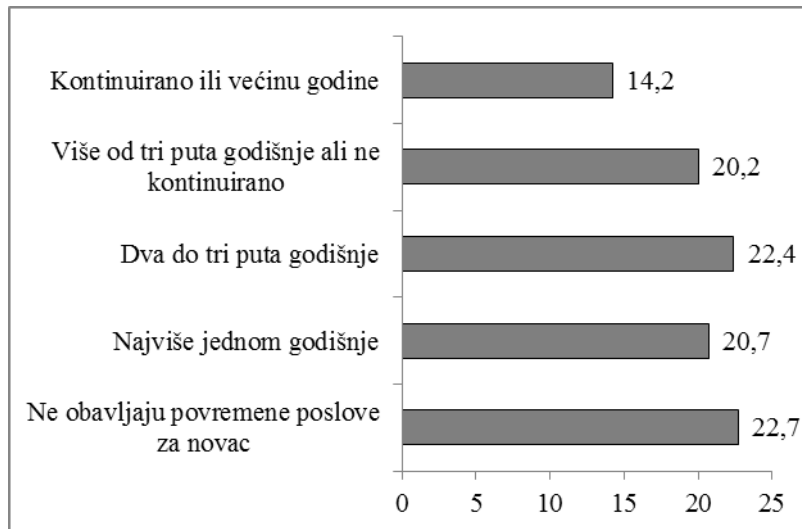
Profil studenata s obzirom na posjedovanje iskustva povremenog rada (tablica 1) ukazuje na one koji povremeno sudjeluju u plaćenom radu na način da u nešto većoj mjeri uključuje studente s prebivalištem u Zagrebu ili velikom gradu, viših studijskih godina, sa sveučilišta iz Rijeke, Dubrovnika, Pule ili Zadra te s uspjehom manjim od odličnog. Nasuprot njima, studenti koji tijekom studija nisu izrazili želju za sudjelovanjem na tržištu rada u nešto većoj mjeri su iz malog grada i razmjerno najviše studiraju na Sveučilištu u Osijeku. Pritom je ovih studenata najviše na završnim studijskim godinama, a oni u znatno većoj mjeri od studenata koji nisu mogli pronaći posao ili sudjeluju u povremenom radu, ostvaruju odličan uspjeh. Posljednja grupacija studenata, koji su bezuspješno pokušavali pronaći posao, sastoji se od studenata iz ruralnih krajeva, završnih studijskih godina manjih sveučilišta, a najviše ih ima u skupini onih koji tijekom studija ostvaruju odličan uspjeh.

Tablica 1: Udio studenata s iskustvom povremenog rada i razlozi neuključenosti u povremeni rad s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Nisu mogli pronaći posao	Nisu željeli raditi	Imaju iskustvo povremenog rada
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 24,18$		
Selo	13,2	18,5	68,3
Mali grad	7,2	20,9	71,9
Veliki grad	6,7	18,1	75,2
Zagreb	4,8	18,8	76,4
<i>Godina studija</i>	$\chi^2 = 26,15$		
Prva	10,7	20,4	68,9
Druga	7,4	21,6	71,0
Treća	5,5	18,0	76,5
Četvrta/peta	4,5	16,2	79,4
<i>Sveučilište</i>	$\chi^2 = 35,8$		
Dubrovnik, Pula, Zadar	11,7	11,7	76,6
Osijek	9,8	15,9	62,9
Rijeka	8,9	10,2	80,9
Split	7,0	19,3	73,7
Zagreb	6,2	20,3	73,5
<i>Prosječan uspjeh na studiju</i>	$\chi^2 = 25,69$		
Dobar i manje	7,5	18,4	74,2
Vrlo dobar	7,0	17,0	75,9
Odličan	8,6	30,1	61,3
UKUPNO	7,4	19,4	73,2

Distribucija studenata s obzirom na učestalost obavljanja povremenih poslova za novac (grafikon 2) ukazuje na najveći udio onih koji u ovakvim aktivnostima sudjeluju nekoliko puta godišnje – oko dvije petine studenata, dok oko sedmine ispitanika to čini redovito. Razmjerno velik dio studenata, također oko dvije petine, povremeno ukupno radi najviše jednom godišnje ili nikada. Ovakva slika sugerira kako relativno velik dio studenata koji radi na to nije primoran iz egzistencijalnih razloga.

Grafikon 2: Učestalost obavljanja povremenih poslova za novac (%)

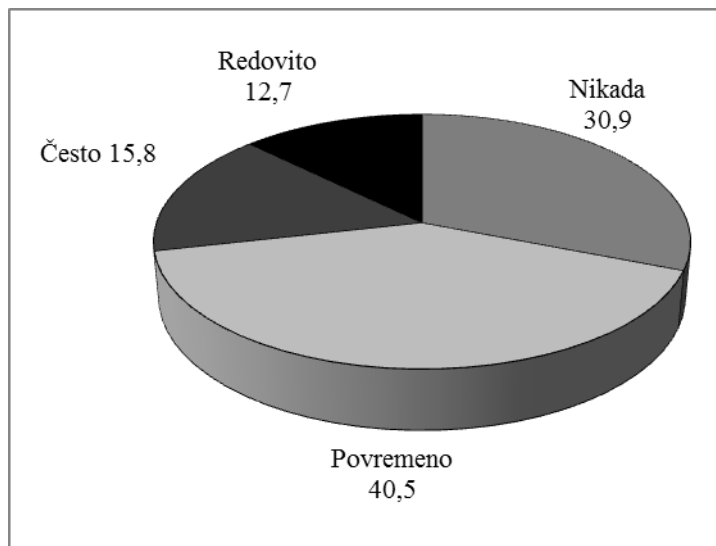
Tablica 2 nam ukazuje na značajnu diverzificiranost studenata koji sudjeluju u povremenom radu s obzirom na pripadnost sveučilištima: najviše studenata koji nemaju iskustvo povremenih poslova dolazi sa sveučilišta iz Osijeka, dok ih je najmanje na sveučilištima u Rijeci, Dubrovniku, Puli i Zadru. U prosjek – studente koji rade nekoliko puta godišnje – u nešto većem broju ulaze studenti svih sveučilišta osim Osijeka, koji pak u većem broju od ostalih studenata rade kontinuirano ili većinu godine.

Tablica 2: Učestalost obavljanja povremenih poslova za novac s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Ne obavljaju povremene poslove za novac	Najviše jednom godišnje	Dva do tri puta godišnje	Više od tri puta godišnje ali ne kontinuirano	Kontinuirano ili većinu godine
<i>Sveučilište</i>	$\chi^2 = 44,58$				
Dubrovnik, Pula, Zadar	17,2	23,4	21,1	22,7	15,6
Osijek	35,3	15,6	16,5	13,4	19,2
Rijeka	16,7	23,1	26,1	20,5	13,7
Split	22,9	24,2	18,5	20,3	14,1
Zagreb	22,1	20,2	23,6	20,8	13,3
<i>Prosječan uspjeh na studiju</i>	$\chi^2 = 36,44$				
Dobar i manje	21,5	21,4	21,5	20,0	15,7
Vrlo dobar	20,8	19,0	25,9	21,3	13,1
Odličan	34,3	22,4	15,3	15,3	12,7
UKUPNO	22,7	20,7	22,4	20,0	14,2

U poglavlju o socijalnom statusu studenata ustanovljeno je kako većina hrvatskih studenata pripada obiteljima čiji se mjesečni prihod po članu najčešće kretao od 1.501-2.500 kuna, što u slučaju da studenti žive izvan roditeljskog doma može predstavljati nedovoljnu osnovicu za samostalan život. Iz tog je razloga dio studenata primoran redovito ili često raditi u cilju održavanja egzistencije. Redovitost uzdržavanja studenata vlastitim radom (grafikon 3) može imati višestruke implikacije ne samo po trenutni ekonomski status studenata, nego i u po formiranje njihovih radnih navika, dok se negativno može odraziti na produljeno vrijeme studiranja ili čak odustajanje od studija. No, podaci pokazuju kako najvećem dijelu – riječ je o dvije petine studenata – povremeni rad vjerojatno služi popunjavanju kućnog budžeta. Tek se relativno mali dio studenata redovno uzdržava vlastitim radom, dok je trećina studenata u potpunosti oslobođena plaćenog rada.

Grafikon 3: Redovitost uzdržavanja vlastitim radom studenata (%)

Razmotrimo li podatke Eurostudent istraživanja (2011: 91), koje je ustanovilo razlike u pojavnosti plaćenog rada kod studenata preddiplomskih studija u Europi, dolazimo do zaključka kako hrvatski studenti u plaćenom radu sudjeluju rjeđe od svojih europskih kolega. Naime, studenti iz Poljske, Češke, Estonije i Slovačke prednjače po udjelu vremena utrošenog na plaćeni rad, dok su ovom obliku rada studenti u Turskoj, Hrvatskoj i Francuskoj posvećivali najmanje vremena. S druge strane, studenti diplomskih studija u svim zemljama u prosjeku za plaćeni rad odvajaju više vremena nego preddiplomski studenti, osim u Švedskoj, Hrvatskoj i Francuskoj.

U istraživanju hrvatskih studenata iz 2010. godine pet je obilježja izvršilo statistički značajan utjecaj na pojavnost uzdržavanja vlastitim radom od strane studenata (tablica 3), među kojima

iznenađujuće nema mjesečnog prihoda kućanstva i prihoda po članu obitelji kao potencijalnog indikatora potrebe za uzdržavanjem vlastitim radom.

Tablica 3: Izdržavanje vlastitim radom s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Udio studenata koji se uzdržavaju vlastitim radom			
	Nikada	Povremeno	Često	Redovito
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 24,30$			
Ženski	31,7	42,4	12,2	13,7
Muški	30,0	38,3	20,3	11,5
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 61,35$			
Selo	36,9	45,7	9,8	7,6
Mali grad	35,9	38,0	15,8	10,3
Veliki grad	28,5	39,0	16,0	16,4
Zagreb	24,5	41,1	19,2	14,9
<i>Tip završene srednje škole</i>	$\chi^2 = 19,08$			
Gimnazija	30,8	43,5	14,5	11,2
Ostale srednje škole	30,9	34,7	18,8	15,6
<i>Godina studija</i>	$\chi^2 = 46,77$			
Prva	35,8	40,4	13,7	10,1
Druga	36,1	36,3	16,9	10,8
Treća	28,6	39,4	14,6	17,4
Četvrta/peta	21,2	46,1	18,3	14,5
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 41,91$			
Biomedicinske znanosti	44,1	38,2	7,4	10,3
Biotehničke znanosti	26,4	42,1	18,2	13,2
Društvene znanosti	33,8	37,5	15,0	13,7
Humanističke znanosti	26,3	46,2	13,1	14,4
Prirodne znanosti	33,9	45,2	12,1	8,9
Tehničke znanosti	26,1	41,0	20,9	12,1
UKUPNO	31,0	40,4	15,9	12,7

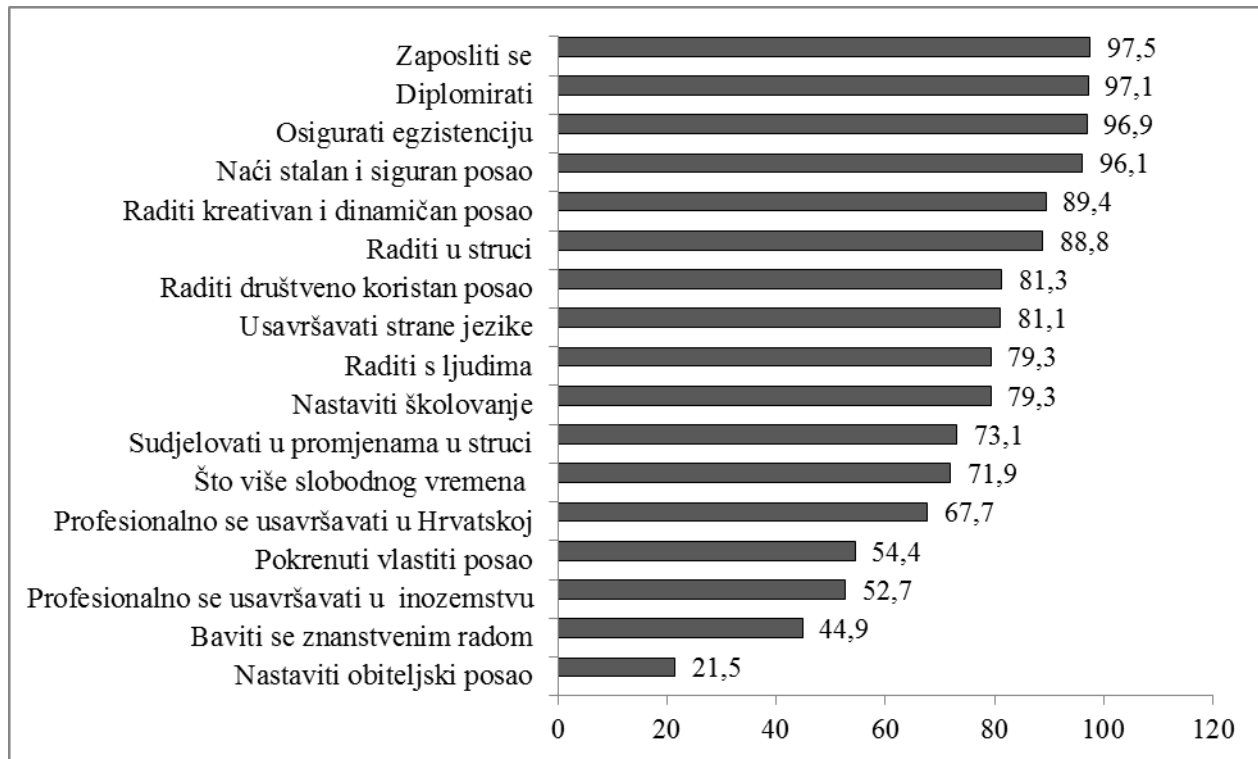
U prvom je redu riječ o razlikovanju u smislu nešto naglašenijeg čestog uzdržavanja vlastitim radom od strane studenata, te nešto većeg broja studentica koje se tek povremeno uzdržavaju vlastitim radom. No, razlike su naglašenije u slučaju razlikovanja po rezidencijalnom statusu, jer čak dvostruko više studenata iz velikih gradova i Zagreba redovito radi, dok to nikada ne čini preko trećine studenata iz ruralnih sredina i malih gradova. Zanimljiva je razlika u redovitosti plaćenog rada s obzirom na završenu srednju školu, jer se studenti i studentice završenih strukovnih i tehničkih škola u većoj mjeri uzdržavaju vlastitim radom. Razlike postoje i s obzirom na godinu studija jer zapažamo porast učestalosti studentskog rada s porastom godine studija u slučaju prve tri godine, nakon čega slijedi neznatan pad u učestalosti redovitog uzdržavanja vlastitim radom kod studenata četvrte i pete godine. Ovaj pad možemo objasniti

većom posvećenošću studenata viših godina završetku studija i usmjerenju na traženje zaposlenja trajnije naravi. S obzirom na područje studija zamjetno je kako je među studentima biomedicinskih znanosti najviše onih koji se nikada ili tek povremeno uzdržavaju vlastitim radom, dok studenti biotehničkih, tehničkih i društvenih znanosti prednjače među onima koji su se relativno rano počeli uzdržavati učestalim ili redovitim plaćenim radom.

3. Profesionalne aspiracije hrvatskih studenata

Struktura profesionalnih aspiracija ocijenjenih značajnim od strane studenata (grafikon 4) indicira 'bazičnost' njihovih aspiracija, odnosno prvenstvenu usmjerenost na diplomiranje, pronalazak posla i osiguranje egzistencije, što čini korpus odgovora za koje su se opredijelili skoro svi studenti. Kreativnost, dinamičnost, rad u struci, društveno koristan rad i rad s ljudima nešto su slabije zastupljeni, ali još im uvijek teži oko osam desetina studenata. Zanimljivo je i kako skoro osam desetina studenata želi nastaviti školovanje nakon stjecanja diplome, što implicira i polazak doktorskih studija. Također, relativno visoke dvije petine ukupnog broja studenata iskazuje želju za bavljenjem znanstvenim radom, što ukazuje na visoku privlačnost koju akademski svijet ima za sadašnju generaciju studenata. No, moramo zapaziti i kako relativno značajan broj studenata teži ozbiljnijem profesionalnom usavršavanju, koje nije direktno vezano uz zahtjeve radnog mjesta (kao što je to znanstveni rad).

Grafikon 4: Rang-ljestvica profesionalnih ciljeva studenata – odgovor „uglavnom“ i „vrlo važno“ (%)

Govoreći o usavršavanju, čak sedmina studenata više izražava želju za usavršavanjem u Hrvatskoj nego u inozemstvu, što možemo povezati s nalazom iz poglavlja o mobilnosti³, po kojem tek oko četvrtine studenata iskazuje intencije usavršavanja u inozemstvu. Poduzetnički potencijal studenata ovdje se iskazuje u dvije komponente – u želji za pokretanjem vlastitog posla, koju iskazuje preko polovice studenata, te u želji za nastavkom obiteljskog posla. Ovime studentska populacija definitivno odudara od prosjeka mladih u Hrvatskoj koji iskazuju poduzetničke želje u 34,8% slučajeva⁴. I na kraju, jedna od aspiracija koja pokazuje želju za rasterećenjem od profesionalnog života – što više slobodnog vremena – prikupila je nezanemarivih sedam desetina studenata, što može ukazivati kako na lakonski stav o budućem radnom mjestu, tako i na visoko vrednovanje privatne u odnosu na poslovnu sferu.

Faktorska analiza profesionalnih ciljeva studenata rezultirala je s pet faktora ukupne protumačene varijance od 48,7% (tablica 4). Dobiveni su faktori s ciljem otkrivanja diskriminatorskih obilježja među studentima podvrgnuti daljnjoj analizi primjenom analize varijance i t-testa (tablica 5).

Prvi od dobivenih faktora, nazvan *bazične aspiracije*, obuhvaća profesionalna stremljenja vezana uz pronalazak posla (prvenstveno stalnog i sigurnog posla), stjecanje diplome, te osiguranje egzistencije,

³ *Studenti u reformiranom sustavu visokog obrazovanja* autorice Anje Gvozdanović.

⁴ Istraživanje *Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj*, provedeno 2013. u suradnji Ministarstva socijalne politike i mladih i autorica Vlaste Ilišin i Vedrane Spajić Vrkaš. **Rezultati istraživanja navedeni su u Uvodu Nacionalnog programa za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine.**

dok rad u struci pokazuje slabiju signifikantnost. U zastupanju ovoga faktora studenti se međusobno ne razlikuju.

Usmjerenost na profesionalni razvoj naziv je drugog faktora, koji je najjače vezan uz želju za profesionalnim usavršavanjem u inozemstvu, bavljenje znanstvenim radom, sudjelovanjem u promjenama u struci, nastavak školovanja i usavršavanje stranih jezika. Analiza je pokazala kako otklon od ovog faktora pokazuju studenti završenih strukovnih srednjih škola, kao i da su mu najviše skloni studenti koji su u srednjoj školi ostvarivali odličan uspjeh. Ti su studenti u prosjeku nešto više pokazivali vezanost za ovu latentnu dimenziju u slučaju studija na humanističkim ili prirodnim znanostima, dok su mu studenti društvenih znanosti iskazivali nesklonost.

Tablica 4: Faktorska struktura profesionalnih ciljeva studenata

Interesi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
Zaposliti se	.741				
Pronaći stalan i siguran posao	.694				
Diplomirati	.623				
Osigurati egzistenciju	.612				
Profesionalno se usavršavati u inozemstvu		.686			-0.346
Baviti se znanstvenim radom		.627			
Sudjelovati u promjenama u struci		.597			
Nastaviti školovanje		.516			
Usavršavati strane jezike		.464	.392		
Raditi društveno koristan posao			.739		
Raditi s ljudima			.692		
Raditi kreativan i dinamičan posao			.642		
Pokrenuti vlastiti posao				.779	
Nastaviti obiteljski posao				.700	
Posao koji omogućuje što više slobodnog vremena				.408	-0.319
Profesionalno se usavršavati u Hrvatskoj					.720
Raditi u struci	.337				.436
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>12,2</i>	<i>11,3</i>	<i>10,3</i>	<i>7,7</i>	<i>7,3</i>

Dinamično-kreativni obrazac treći je faktor koji čini vrlo koherentnu cjelinu ciljeva usmjerenih ka obavljanju društveno korisnog, kreativnog i dinamičnog posla, uz rad s ljudima i usavršavanje stranih jezika. Zanimljivo je da su i u ovom slučaju ispitani studenti homogeni.

Četvrti faktor, sastavljen od samo tri tvrdnje može se najbolje opisati nazivom *domaći poduzetnički obrazac* zbog značajne povezanosti s ciljem pokretanja vlastitog ili nastavka obiteljskog posla i nešto slabijom vezom sa željom za što više slobodnog vremena. Možemo primijetiti kako su studenti skloni ovoj latentnoj strukturi stvorili svoju sliku poduzetništva kao lako dostupnog područja u

kojem za uspjeh nije potrebno veliko osobno ulaganje. Kada je o ovom faktoru riječ, područje znanosti se pokazalo kao diskriminatorno obilježje, i to s većim naglaskom na studenata koji pokazuju nesklonost nego sklonost ovom faktoru, s razmjerno najvećim brojem studenata biomedicinskih, prirodnih i humanističkih znanosti koji pokazuju otklon od ovog faktora, dok mu studenti drugih područja tek blago naginju. Kod ovog je faktora zanimljiv utjecaj koji su ostvarila posljednja radna mjesta roditelja, pri čemu možemo reći kako poduzetnički potencijal najviše pokazuju studenti čiji su roditelji poduzetnici, a najmanje su mu skloni studenti čiji roditelji dolaze iz službeničke kategorije.

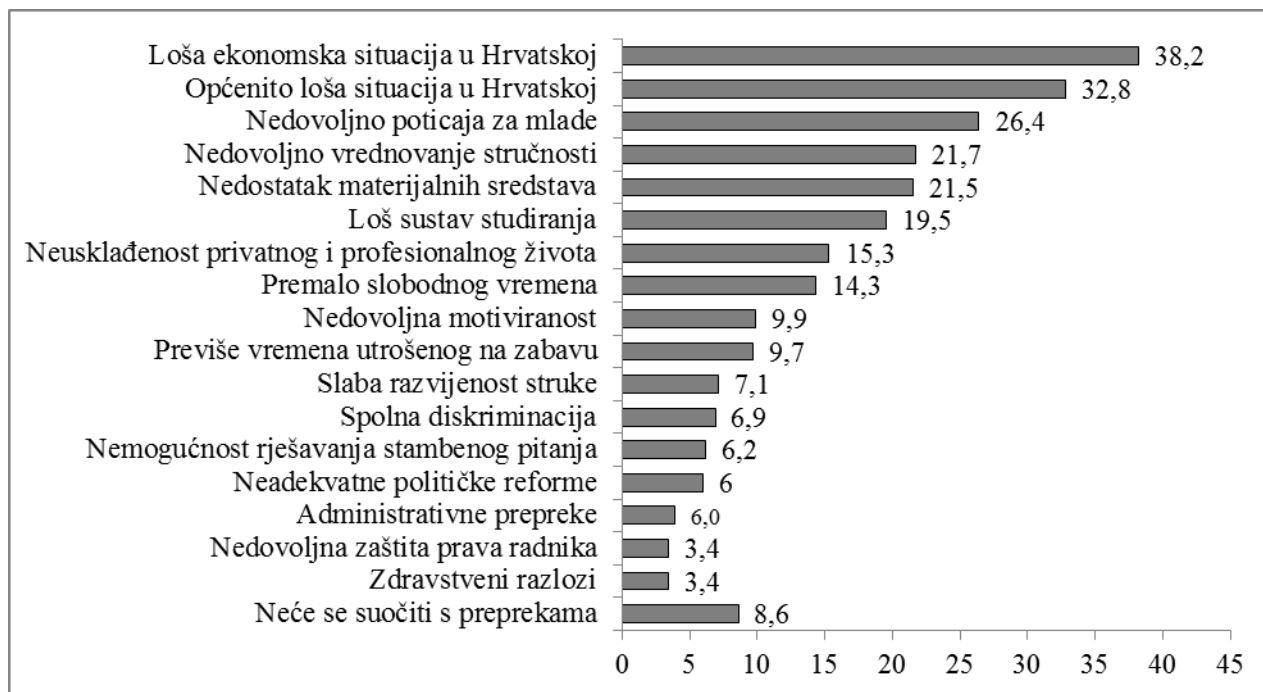
Tablica 5: Profesionalni ciljevi studenata s obzirom na njihova socijalna obilježja

Obilježja studenata	Faktor 2	Faktor 4	Faktor 5
<i>Spol</i>		<i>t-omjer = -5,20</i>	<i>t-omjer = 3,70</i>
Ženski		-.107	.076
Muški		.129	-.092
<i>Tip završenesrednje škole</i>	<i>t-omjer = 3,54</i>		
Gimnazija	.053		
Ostale srednje škole	-.121		
<i>Prosječan uspjeh u srednjoj školi</i>	<i>F-omjer=16,02</i>		
Dobar i manje	-.309		
Vrlo dobar	-.086		
Odličan	.115		
<i>Područje znanosti</i>	<i>F-omjer=15,08</i>	<i>F-omjer=13,53</i>	<i>F-omjer=9,02</i>
Biomedicinske znanosti	.191	-.339	.095
Biotehničke znanosti	.048	.151	.236
Društvene znanosti	-.205	.115	.139
Humanističke znanosti	.348	-.279	-.147
Prirodne znanosti	.236	-.303	-.109
Tehničke znanosti	-.017	.114	-.171
<i>Posljednje radno mjesto majke</i>		<i>F-omjer=5,77</i>	
Radnica		.024	
Službenica		-.078	
Stručnjakinja		-.061	
Rukovoditeljica		-.010	
Obrtnica ili vlasnica poduzeća		.381	
<i>Posljednje radno mjesto oca</i>		<i>F-omjer=7,37</i>	
Radnik		-.092	
Službenik		-.111	
Stručnjak		-.018	
Rukovoditelj		.041	
Obrtnik ili vlasnik poduzeća		.303	

Posljednji je faktor dominantno čine dvije tvrdnje, koje obuhvaćaju značajnu želju za profesionalnim usavršavanjem u Hrvatskoj i nešto slabije izraženu želju za radom u struci. Tome se u manjoj mjeri pridružuje nesklonost profesionalnom usavršavanju u inozemstvu i većoj količini slobodnog vremena. Stoga smo ovu strukturu provizorno nazvali *usmjerenost na stručni rad*. Socijalna obilježja razlikuju ispitanike na način da su ovom faktoru studentice blago sklone, a studenti blago neskloni, a kada je o pripadanju području znanosti riječ dolazimo do nešto jasnije slike. Naime, u tom slučaju razmjerno mu najviše naginju studenti biotehničkih, a najmanje studenti tehničkih znanosti.

Grafikon 5 s distribucijom prepreka za ostvarenje profesionalnih ciljeva donosi ponešto iznenađujuće rezultate jer niti jednu prepreku nije istaknulo više od polovice studenata, odnosno najviše rangirana prepreka – hrvatska loša ekonomska situacija – privukla je manje od dvije petine studenata. S druge strane, manje od desetine studenata možemo označiti samouvjerenima u pogledu njihovih profesionalnih aspiracija, jer smatraju kako se neće suočiti s preprekama pri njihovu ostvarenju. Vidljivo je da su u percepciji studenata vodeći faktori sprječavanja njihova uspjeha eksterni, odnosno riječ je o općenito lošoj situaciji u zemlji uz lošu ekonomsku situaciju, nedovoljnim poticajima za mlade i nedovoljnom vrednovanju stručnosti. Sredinu s oko desetine studenata zauzimaju osobni čimbenici poput nedovoljne motiviranosti i previše vremena utrošenog na zabavu, dok samo dno ljestvice uz zdravstvene probleme čine administrativni problemi i nedovoljna zaštita prava radnika.

Grafikon 5: Distribucija percipiranih prepreka u ostvarenju profesionalnih ciljeva studenata (%)

Faktorska analiza ponuđenih prepreka ostvarenju profesionalnih interesa rezultirala je s osam faktora prvog reda ukupno protumačene varijance od 58,0% (tablica 6), koji su potom s ciljem ustanovljavanja razlikovanja među studentima u odnosu na njihova socijalna obilježja podvrgnuti analizi varijance (tablica 7). Prvi faktor je nazvan *osobna nemotiviranost*, jer je najviše saturiran s tvrdnjom o nedovoljnoj motiviranosti za ostvarenje ciljeva iza koje slijedi previše vremena utrošenog na zabavu, što znači da su studenti okupljeni oko ovog faktora među rijetkima koji prepreke za ostvarenje profesionalnih ciljeva ne smještaju isključivo u sferu eksternih čimbenika. U tom se faktoru podjednako prepoznaju sve podskupine studenata.

Tablica 6: Faktorska struktura prepreka u ostvarenju profesionalnih ciljeva

Prepreke	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6	Faktor 7	Faktor 8	Faktor 9
Nedovoljna motiviranost za ostvarenje ciljeva	.701								
Previše vremena utrošenog na zabavu	.691								
Neće se suočiti s preprekama u ostvarenju ciljeva		-.897							
Nedostatak materijalnih sredstava			.714						
Nemogućnost rješavanja stambenog pitanja			.672						
Poteškoće u usklađivanju privatnog i profesionalnog života				.646					
Spolna diskriminacija				.559					
Zdravstveni razlozi				.423					
Loš sustav studiranja					.768				
Loša ekonomska situacija u državi		.340			-.563				
Loša situacija u Hrvatskoj						.806			
Nedovoljno vrednovanje stručnosti		.405	-.304			-.442		.307	
Neadekvatno provođenje političkih reformi							.702		
Nedovoljna zaštita prava radnika							.655		
Nedovoljno poticaja za mlade								-.836	
Premalo slobodnog vremena									.599
Slaba razvijenost struke									.570
Administrativne prepreke					.353				-.561
% zajedničke varijance	7,8	7,8	7,6	7,5	7,0	6,9	6,8	6,7	5,6

Pesimistična perspektiva naziv je drugog faktora, obilježenog visoko izraženim strahom od prepreka za ostvarenje ciljeva, te manje izražene bojazni zbog nedovoljnog vrednovanja stručnosti i loše

ekonomske situacije u Hrvatskoj. Na ovom su faktoru studenti diskriminirani tek u slučaju prosječnog uspjeha na studiju i to na način da mu natprosječno naginju studenti odličnog uspjeha.

Tablica 7: Percepcija prepreka u ostvarenju profesionalnih ciljeva s obzirom na socijalna obilježja studenata

Obilježja studenata	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6
<i>Sveučilište</i>					<i>F-omjer=5,63</i>
Dubrovnik, Pula, Zadar					.372
Osijek					.065
Rijeka					.026
Split					-.031
Zagreb					-.053
<i>Područje znanosti</i>				<i>F-omjer=8,39</i>	
Biomed. znan.				.392	
Bioteh. znan.				-.199	
Društvene znan.				.017	
Humanist. znan.				-.181	
Prirodne znan.				-.095	
Tehničke znan.				.029	
<i>Prosječan uspjeh na studiju</i>	<i>F-omjer=71,26</i>	<i>F-omjer=15,80</i>	<i>F-omjer=9,24</i>		
Dobar i manje	-.286	.141	.113		
Vrlo dobar	.135	-.085	-.067		
Odličan	.451	-.177	-.124		
<i>Prosječan prihod po članu obitelji</i>			<i>F-omjer=12,16</i>		
Do 1.500 kn			.201		
1.501-2.500 kn			.103		
2.501-3.500 kn			-.015		
3.501-5.000kn			-.167		
Iznad 5.000 kn			-.407		

Materijalna depriviranost naziv je treće latentne dimenzije, s visoko značajnom orijentiranošću na nedostatak materijalnih sredstava i nemogućnost rješavanja stambenog pitanja te slabije izraženim odsustvom straha od nedovoljnog vrednovanja stručnosti. Kao i kod prethodnog faktora, i na ovome se studenti razlikuju tek s obzirom na prosječan uspjeh na studiju, pri čemu su mu u prosjeku nešto više skloni studenti koji su tijekom studija ostvarili dobar ili slabiji uspjeh.

Orijentacija na ravnotežu privatnog i poslovnog života provizoran je naziv četvrtog faktora kojeg obilježavaju visoka značajnost brige oko usklađivanja privatnog i profesionalnog života, te bojazan od spolne diskriminacije i prepreka zdravstvene naravi. Na ovom su faktoru studenti pokazali razlikovanje u odnosu na dva socijalna obilježja, od kojih prvi – prosječan uspjeh na studiju – sugerira kako mu razmjerno najviše naginju studenti najnižeg uspjeha. Prosječan prihod po obitelji diskriminira studente na

ovom faktoru na način da je jačina povezanosti s ovim faktorom obrnuto proporcionalna visini prihoda po članu obitelji, odnosno da su mu najviše skloni studenti iz najnižeg, a najmanje skloni studenti iz najvišeg dohodovnog razreda.

Akadska perspektiva naziv je petog faktora kojeg obilježava pridavanje velike važnosti lošem sustavu studiranja u Hrvatskoj, te znatno slabije izražene administrativne prepreke, uz neuvjerenost u lošu ekonomsku situaciju u Hrvatskoj. Donekle u skladu s očekivanjima, na ovom se faktoru studenti razlikuju tek s obzirom na područja znanosti: studenti biomedicinskih znanosti daleko prednjače u sklonosti ovome faktoru u odnosu na ostale studente, od kojih studenti biotehničkih, humanističkih i prirodnih znanosti čak pokazuju blagu nesklonost.

Šesti faktor – *nedostatak perspektive* – obuhvaća mišljenje studenata da prepreku njihovim profesionalnim planovima predstavlja loša situacija u Hrvatskoj uz istodobno neslaganje da se kod nas nedovoljno vrednuje stručnost. Jedina statistički značajna razlika ustanovljena je s obzirom na sveučilište na kojem ispitanici studiraju: pokazalo se da su studenti najmanjih hrvatskih sveučilišta zabrinuti zbog loše situacije u Hrvatskoj, no donekle uvjereni kako se u Hrvatskoj vrednuje stručnost.

Dvije tvrdnje koje tvore sedmu faktorsku strukturu su one koje govore o strahovima zbog neadekvatnog provođenja političkih reformi i nedovoljne zaštite prava radnika. Stoga ovaj faktor možemo uvjetno nazvati *političko-reformskom orijentacijom*. Studenti su u zastupanju ovog faktora međusobno suglasni.

Osmi faktor, provizorno nazvan *omladinska perspektiva*, sastavljen je od tvrdnji koje ukazuju na uvjerenost u visoku podršku koju društvo i država pružaju mladima, no i na prisutan strah od nedovoljnog vrednovanja stručnosti. I u ovom slučaju nema razlika između promatranih podskupina studenata. Deveti, *rezidualni faktor*, na kojem studenti također nisu diskriminirani s obzirom na socijalna obilježja, vezan je uz slabo spojiva strahovanja od premalo slobodnog vremena i slabe razvijenosti struke, te uvjerenja kako administrativne prepreke neće predstavljati smetnju pri ostvarenju profesionalnih ciljeva.

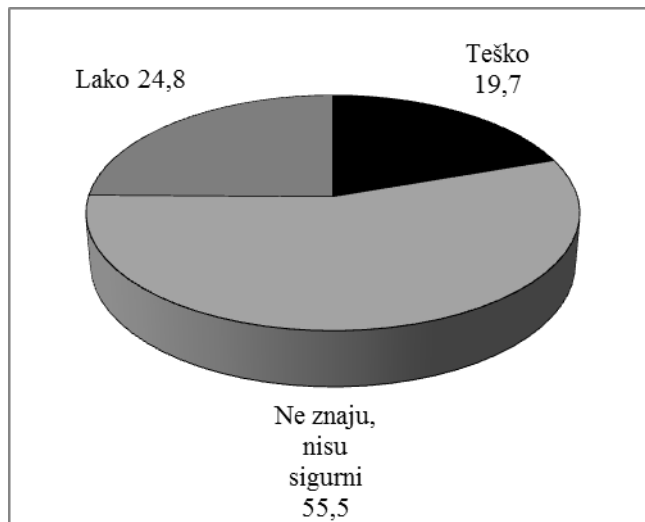
4. Preferirani oblik zaposlenja i percipirana zapošljivost

Prema rezultatima Powersa i Wojtkiewicza (2004), studenti su svjesni svoje zapošljivosti nekoliko godina prije izlaska na tržište rada, što utječe na percepciju adolescenata o tome kakvo im je školovanje potrebno za određeno zanimanje, te koje bi zanimanje u njihovom slučaju bilo 'najisplativije'. Možemo reći kako su suvremeni studenti u lakšoj situaciji od svojih prethodnika od prije dvadeset i više godina utoliko što njihova umreženost i informacijska tehnologija omogućavaju informiranje o ponudi u obrazovnom sustavu i na tržištu rada na način koji je bio nezamisliv njihovim prethodnicima. No, pitanje je kako studenti dohvaćaju dostupne informacije i koriste li ih u procesu donošenja odluka o daljoj

budućnosti, odnosno uključenju na tržište rada. Upravo u međudjelovanju motivacije studenata za pojedina stručna područja, ponudi obrazovnog sustava, situaciji na tržištu rada, te međudjelovanju obrazovnog i sustava zapošljavanja nastaje koloplet koji Hrvatskoj ne obećava prosperitet u skorije vrijeme. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u Hrvatskoj je na djelu perzistiranje trenda masovnih upisa na društvene i humanističke smjerove, koji već desetljeće i dulje pokazuju slabu prolaznost na tržištu rada. Konkretnije, u posljednjih dvadesetak godina broj studenata u društvenim i humanističkim disciplinama porastao je za oko 80%, dok je u drugim disciplinama riječ o rastu od najviše 20%. Domagoj Sajter s Ekonomskog fakulteta u Osijeku 2012. izvršio je analizu traženosti studija, po kojoj prvih deset mjesta po izboru studija zauzimaju: poslovna ekonomija, ekonomija, pravo, strojarstvo, politologija, novinarstvo, građevinarstvo, elektrotehnika i računarstvo, promet i turizam. Uvidi Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (*Analitički bilten*, 2009) u brzini zapošljavanja po strukama pokazuju velik nesklad ovako izraženih profesionalnih aspiracija studenata i njihove perspektive na tržištu rada, jer od visoko rangiranih studija po poželjnosti na tržištu rada tek strojarstvo te elektrotehnika i računarstvo studentima pružaju bolje šanse za zapošljivost. Za usporedbu, donosimo rezultate Eurobarometra o struci mladih zaposlenika iz 2010., kada je većina poslodavaca na europskoj razini zapošljavala diplomante u području ekonomskih studija i tehničkih znanosti (u oba područja nešto više od polovice poslodavaca). Informacijske i komunikacijske vještine kao glavna struka zahtijevane su od 18% mladih zaposlenika, dok je 15% poslodavaca zaposlilo pravnike, desetina diplomante u području ostalih društvenih znanosti, a medicina i prirodne znanosti donijele su oko 8% novih zaposlenika. Pri dnu su po zapošljivosti bili mladi u obrazovnim znanostima, drugim humanističkim znanostima i umjetnosti i to s tek oko 5% udjela u zapošljavanju. Nije zanemarivo da je čak 22% poslodavaca bilo neopredijeljeno, odnosno da su izjavili kako su zapošljavali u „drugim“ strukama.

Cjelina koja slijedi pokazat će kako studenti u Hrvatskoj doista u velikom djelu nemaju jasnu percepciju vlastite zapošljivosti. Kao što sugerira grafikon 6, preko polovice studenata ne zna što im slijedi na tržištu rada, dok je najmanje onih koji vjeruju kako će se teško zaposliti.

Grafikon 6: Percipirana lakoća zapošljavanja po završetku studija (%)

Tablica 8 pokazuje kako su u najvećoj mjeri u loš ishodu svog zapošljavanja uvjerenе studentice, koje podjednako dolaze sa svih sveučilišta osim Zagreba i Osijeka, a studiraju u području humanističkih znanosti i pripadaju obiteljima u dva najniža dohodovna razreda. Najizrazitije razlike u tom pogledu pronađene su s obzirom na područje znanosti, jer je u odnosu na broj studenata ovog uvjerenja iz humanističkih znanosti čak deset puta manje studenata iz biomedicinskih znanosti, triput manje iz tehničkih, dva i pol puta manje iz biotehničkih i dvaput manje iz prirodnih znanosti. S obzirom na broj studenata kojima nedostaju uvidi u jasne perspektive buduće zapošljivosti studentice su ponovo u nešto lošijem položaju jer ih je više nego studenata u ovoj kategoriji. Korelacija ovog stava sa sveučilištima otkriva kako se najranjivijima na tržištu rada osjećaju studenti dubrovačkog, pulskog i zadarskog sveučilišta, dok su izrazite razlike u pogledu područja znanosti ovaj puta izostale, odnosno jedina važnija razlika odnosi se na manji broj studenata biomedicinskih znanosti u ovoj kategoriji. Utjecaj prihoda po članu obitelji u slučaju niskih dohodaka vidljiv je u tome što je u najnižoj dohodovnoj kategoriji najviše onih koji ili izražavaju nevjerovanje u vlastiti uspjeh na tržištu rada ili nisu sigurni u njega. S druge strane, studenti u najvišoj dohodovnoj kategoriji u najvećoj su mjeri uvjereni u dobar uspjeh na tržištu rada, jer ih je gotovo dvostruko više nego u dvije najniže dohodovne kategorije i jedan i pol puta više nego u kategorijama koje im prethode. Razlikovanje u broju studenta koji smatraju kako će po završetku studija lako pronaći posao u odnosu na područja znanosti indicira obrnute trendove nego u slučaju stava o teškoj zapošljivosti. Tako je u kategoriji uvjerenih u lako zapošljavanje najmanje studenata humanističkih i društvenih znanosti, gotovo pet puta više studenata biomedicinskih i triput više studenata tehničkih i biotehničkih znanosti, te nešto manje studenata prirodnih znanosti. Zanimljiv je utjecaj spola jer je studentica uvjerenih u dobar plasman na tržištu rada manje nego njihovih muških kolega jednakog uvjerenja. I na kraju, ispitanici koji dolaze sa sveučilišta u Dubrovniku, Puli ili Zadru najmanje vjeruju u

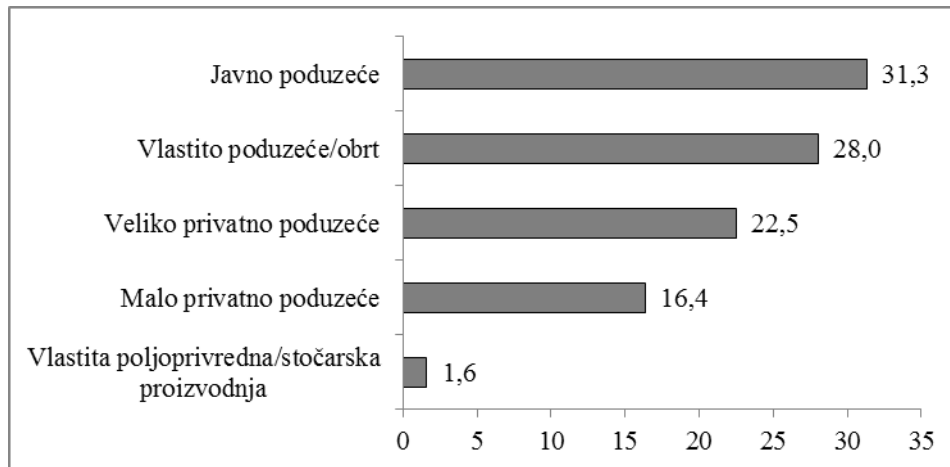
lakoću vlastite zapošljivosti, što zaokružuje sliku o relativnoj depriviranosti koju osjećaju studenti najmanjih sveučilišta u odnosu na ostale kolege.

Tablica 8: Percipirana lakoća zapošljavanja po završetku studija s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Teško	Ne znaju, nisu sigurni	Lako
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 17,02$		
Ženski	21,4	57,3	21,3
Muški	17,6	53,3	29,1
<i>Sveučilište</i>	$\chi^2 = 33,55$		
Dubrovnik, Pula, Zadar	25,0	64,1	10,9
Osijek	20,3	56,8	23,0
Rijeka	25,0	57,2	17,8
Split	23,5	52,7	23,9
Zagreb	17,2	54,5	28,3
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 162,89$		
Biomedicinske znan.	3,6	49,3	47,1
Biotehničke znanosti	14,4	54,4	31,2
Društvene znanosti	24,7	57,6	17,7
Humanističke znanosti	34,8	55,1	10,1
Prirodne znanosti	17,5	55,6	27,0
Tehničke znanosti	11,6	54,8	33,6
<i>Prosječan prihod po članu obitelji</i>	$\chi^2 = 30,17$		
Do 1.500 kn	21,9	56,8	21,3
1.501-2.500 kn	21,6	57,1	21,3
2.501-3.500 kn	19,9	52,8	27,3
3.501-5.000kn	16,8	56,0	27,2
Iznad 5.000 kn	12,9	45,2	41,9
UKUPNO	19,7	55,5	24,8

Prethodna ispitivanja stavova i orijentacija studenata u vezi budućeg zaposlenje dijelom su nudila mogućnost odabira višestrukih odgovora, te je svaki student mogao ostati bez čvrstih opredjeljenja u vezi svojih aspiracija ili stavova. No, kod odluke o tipu poduzeća kojeg preferiraju za buduće zaposlenje (grafikon 7) tražen je jednoznačan odgovor, odnosno svaki se student mogao opredijeliti samo za jedan tip poduzeća.

Grafikon 7: Tip poduzeća preferiran od strane studenata za buduće zaposlenje (%)

Privlačnost javnog poduzeća, za kojeg se ovdje odlučila većina studenata, vjerojatno leži u percipiranoj sigurnosti koju pruža, što može biti naročito značajno u vremenima ekonomske krize kroz koju hrvatsko društvo još uvijek prolazi. Važan je podatak i da više od četvrtine studenata žele biti vlasnici poduzeće ili obrta, što ukazuje na nezanemariv poduzetnički potencijal (dakako, u mjeri u kojoj će ovdje iskazane želje pokušati pretočiti u realnost). No, također treba uzeti u obzir kako se u iskazivanju profesionalnih aspiracija 54% studenata opredijelilo za pokretanje vlastitog posla, što iznosi upola manje od broja studenata koji su izrazili želju za radom u vlastitom poduzeću ili obrtu. Pritom aspiraciju za radom u vlastitom poduzeću ili obrtu možemo uzeti kao realniju mjeru poduzetničkog potencijala studenata, odnosno možemo reći kako preko polovice studenata koji su načelno izjavili kako žele pokrenuti vlastiti posao o tome ne razmišlja zaozbiljno. Kada je o veličini poduzeća u kojem bi studenti bili zaposlenici riječ, više studenata svoje profesionalne aspiracije želi ostvariti u većem no u manjem privatnom poduzeću, a sasvim je očekivano i da je skoro pa zanemariv broj studenata koji svoje profesionalne ciljeve vezuju uz vlastitu poljoprivrednu ili stočarsku proizvodnju. Riječ je o specifičnoj djelatnosti za koju studentima nije dovoljna tek aspiracija, nego je potrebna i određena ekspertiza u području, koju posjeduje tek manji dio hrvatskih studenata.

Koliko je željeno mjesto zaposlenja složeno područje pokazuje i činjenica kako se u ovoj dimenziji studenti razlikuju u pet obilježja (tablica 9). Pritom je aspiracija za radom u vlastitoj poljoprivrednoj ili stočarskoj proizvodnji izostavljena zbog premalog broja odgovora. Rezultati usporedbe pokazali su kako u većoj mjeri zaposlenju u javnom poduzeću aspiriraju studentice porijeklom iz ruralnih krajeva, čiji su očevi u najvećoj mjeri obavljali radničke poslove, te koje studiraju na sveučilištima u Dubrovniku, Puli ili Zadru i to biomedicinske, biotehničke, humanističke ili prirodne znanosti. Ispitanike koji iskazuju poduzetničke preferencije u većoj mjeri čine muški članovi studentske populacije, s prebivalištem u velikom gradu ili Zagrebu, a najmanje ih dolazi s prethodno navedena tri manja hrvatska

sveučilišta. Uz to, studenti s poduzetničkim potencijalom u većoj mjeri dolaze iz društvenih i tehničkih znanosti, a njihovi očevi su podjednako zauzimali sve grupacije zanimanja osim radničkih.

Tablica 9: Preferirani tip poduzeća za buduće zaposlenje s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

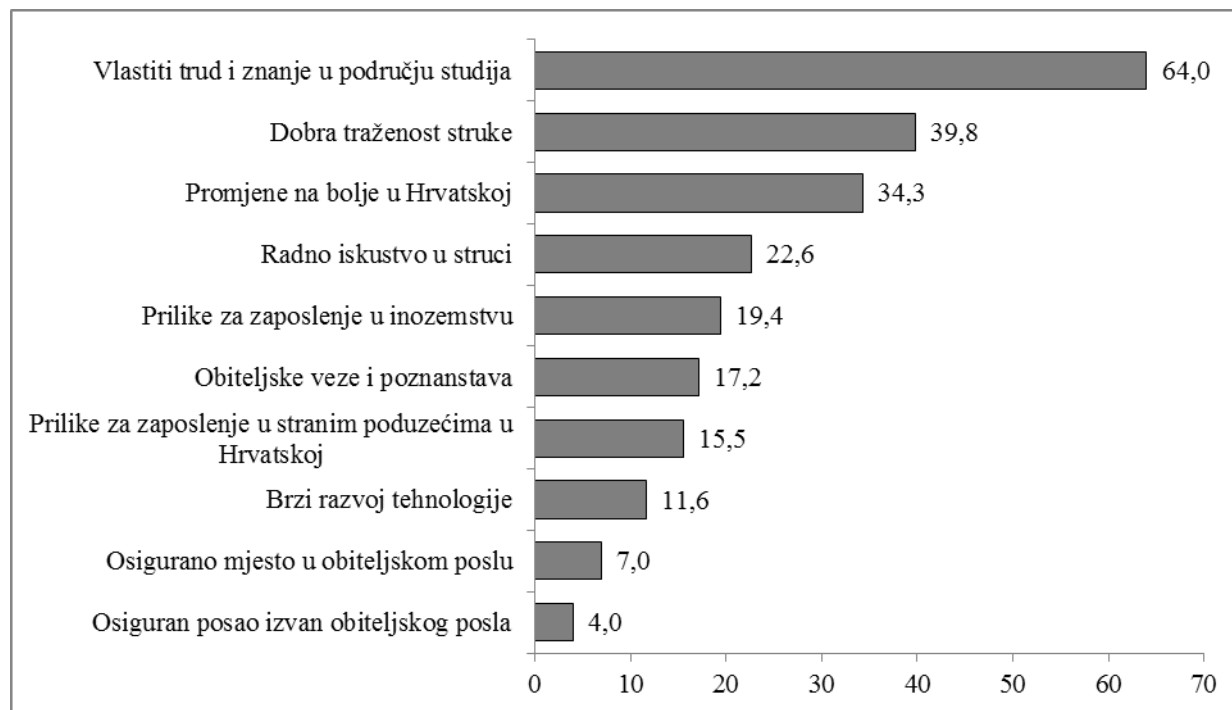
Obilježja studenata	Javno poduzeće	Vlastito poduzeće/obrt	Veliko privatno poduzeće	Malo privatno poduzeće
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 28,30$			
Ženski	35,7	25,4	20,6	18,4
Muški	27,3	32,3	25,8	14,7
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 33,12$			
Selo	42,4	21,2	20,3	16,1
Mali grad	31,8	26,5	25,9	15,8
Veliki grad	29,0	33,8	22,2	14,9
Zagreb	28,5	30,3	21,9	19,3
<i>Sveučilište</i>	$\chi^2 = 35,82$			
Dubrovnik, Pula, Zadar	44,8	24,0	14,4	16,8
Osijek	38,2	28,2	22,7	10,9
Rijeka	23,1	28,4	29,8	18,7
Split	31,5	34,7	20,3	13,5
Zagreb	31,0	27,9	23,0	18,1
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 127,30$			
Biomedicinske znanosti	47,8	20,9	15,7	15,7
Biotehničke znanosti	48,7	26,5	13,7	11,1
Društvene znanosti	27,6	32,3	21,6	18,5
Humanističke znanosti	45,2	22,6	13,0	19,2
Prirodne znanosti	42,4	17,8	29,7	10,2
Tehničke znanosti	21,4	30,4	32,8	15,5
<i>Posljednje radno mjesto oca</i>	$\chi^2 = 48,31$			
Radnik	39,2	21,9	23,2	15,8
Službenik	28,2	30,1	26,3	15,3
Stručnjak	32,1	29,5	20,9	17,5
Rukovoditelj	28,3	31,4	26,6	13,6
Obrtnik ili vlasnik poduzeća	18,0	38,1	21,8	22,2
UKUPNO	31,7	28,4	23,3	16,6

Posao u velikom privatnom poduzeću priželjkuju opet u nešto većem broju studenti od studentica, s prebivalištem u većem ili manjem gradu, a razmjerno ih najviše dolazi sa Sveučilišta u Rijeci gdje studiraju prirodne ili tehničke znanosti, dok posljednje radno mjesto njihovih očeva u nešto većem broju otpada na službenike i stručnjake. Preferencije za zaposlenjem u malom privatnom poduzeću pak u nešto većem broju iskazuju studentice s prebivalištem u Zagrebu, koje studiraju na sveučilištima u Zagrebu i

Rijeci. Ovih je studentica razmjerno najviše u području društvenih i humanističkih znanosti, a njihovi su očevi u najvećem broju bili vlasnici obrta ili poduzeća.

Što se hrvatskih studenata i njihove percepcije olakšavajućih faktora zaposlenja tiče (grafikon 8), za razliku od percipiranih prepreka (grafikon 5), gdje se niti za jednu prepreku nije odlučilo više od trećine studenata, te koje su većinom eksterne prirode, ovdje je vodeću poziciju zauzeo vlastiti trud i znanje u području studija s dominantnom pozicijom od preko dvije trećine opredijeljenih studenata. Sljedeći je element koji doprinosi pronalasku posla – dobra traženost struke – ocijenjen kao bitan od nešto manje od dvije petine studenata, iza kojeg slijedi još jedan eksterni faktor – promjene na bolje u Hrvatskoj – s nešto više od trećine studenata. Drugi od samo dva ovdje ponuđena faktora koji su inherentni samim studentima – radno iskustvo u struci – tek oko petine ispitanika smatra bitnim, dok su svi ostali faktori privukli manji broj studenata i studentica. Na začelju su dva oblika već osiguranog zaposlenja, za koja je utemeljeno pretpostaviti da im tek mali broj studenata ima pristup.

Grafikon 8: Distribucija olakšavajućih faktora pri nalaženju dobrog posla (%)

Pri daljnjoj analizi diverzificiranosti studenata s obzirom na njihova socijalna obilježja (tablice 10 i 11) izuzeli smo iz postupka osiguran posao izvan obiteljskog posla zbog premalog broja odgovora, dok radno iskustvo u struci nije pokazalo razlikovanje među studentima niti po jednom odabranom obilježju. Olakšavajući faktori pri pronalasku posla u tablici su poredani s obzirom na broj varijabli kojima su posredovani i to tako da su prvi navedeni faktori na koje utječe veći broj varijabli. Tako je osigurano

mjesto u obiteljskom poslu kao olakšavajući faktor pronalaska dobrog posla oblikovano na način da mu u najvećoj mjeri inkliniraju studenti iz područja društvenih, tehničkih i biomedicinskih znanosti. Majke ovih studenata iznadprosječno su visokoobrazovane, a njihovi su roditelji dominantno u kategoriji obrtnika ili poduzetnika, dok je mjesečni prihod po članu obitelji najvećim dijelom iznad 5.000 kn.

Vlastiti trud i znanje u području studija bitnim u većoj mjeri ocjenjuju studentice od studenata, koje u prosjeku najčešće ostvaruju odličan uspjeh na fakultetu i to najviše u području humanističkih, a najmanje u području tehničkih, biotehničkih i prirodnih znanosti. Dobra traženost struke kao faktor olakšanog pronalaska posla koherentno je posredovan trima socijalnim obilježjima vezanima uz profesiju – sveučilištem, područjem znanosti i uspjehom na studiju. Pritom su u dobru traženost vlastite struke najviše uvjereni studenti sveučilišta u Zagrebu i Splitu, i to najviše u području biomedicinskih a najmanje humanističkih i društvenih znanosti, u kojima najviše ostvaruju ocjenu odličan. U pozitivno djelovanje promjena na bolje u Hrvatskoj razmjerno najmanje pak vjeruju studenti tehničkih, biomedicinskih i prirodnih znanosti i oni koji ostvaruju ocjenu dobar ili manje, dok su studenti u ostalim područjima znanosti podjednako uvjereni kako će im općenite promjene na bolje u zemlji pomoći u pronalasku dobrog posla.

Tablica 10: Percepcija olakšavajućih faktora pronalaska dobrog posla s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Osigurano mjesto u obiteljskom poslu	Vlastiti trud i znanje u području studija	Dobra traženost struke	Promjene na bolje u Hrvatskoj
<i>Spol</i>		$\chi^2 = 14,22$		
Ženski		67,7		
Muški		59,5		
<i>Sveučilište</i>			$\chi^2 = 20,89$	
Dubrovnik, Pula, Zadar			23,4	
Osijek			36,2	
Rijeka			36,6	
Split			40,8	
Zagreb			42,7	
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 33,76$	$\chi^2 = 35,37$	$\chi^2 = 198,52$	$\chi^2 = 22,64$
Biomedicinske znanosti	7,2	66,9	71,2	30,9
Biotehničke znanosti	2,4	61,6	35,2	35,2
Društvene znanosti	10,3	63,5	26,8	39,6
Humanističke znanosti	1,2	78,2	25,4	34,7
Prirodne znanosti	2,4	61,1	49,2	32,5
Tehničke znanosti	7,5	56,7	55,9	27,2
<i>Prosječan uspjeh na fakultetu</i>		$\chi^2 = 64,77$	$\chi^2 = 19,22$	
Dobar i manje		55,5	45,0	
Vrlo dobar		66,8	34,7	
Odličan		81,4	41,3	
<i>Obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 18,03$			$\chi^2 = 16,13$

Obilježja studenata	Osigurano mjesto u obiteljskom poslu	Vlastiti trud i znanje u području studija	Dobra traženost struke	Promjene na bolje u Hrvatskoj
3-god. stručna škola	5,1			40,3
4-god. srednja škola	4,5			37,8
VŠS, VSS i više	9,4			29,8
<i>Posljednje radno mjesto majke</i>	$\chi^2 = 29,87$			
Radnica	5,0			
Službenica	5,1			
Stručnjakinja	7,6			
Rukovoditeljica	9,6			
Obrtnica ili vlasnica poduzeća	18,1			
<i>Posljednje radno mjesto oca</i>	$\chi^2 = 71,84$			
Radnik	2,9			
Službenik	5,2			
Stručnjak	6,1			
Rukovoditelj	6,0			
Obrtnik ili vlasnik poduzeća	19,6			
<i>Prosječan prihod po članu obitelji</i>	$\chi^2 = 29,25$			
Do 1.500 kn	3,4			
1.501-2.500 kn	5,2			
2.501-3.500 kn	8,5			
3.501-5.000kn	9,0			
Iznad 5.000 kn	16,1			
UKUPNO	7,2	63,4	39,9	34,2

Brzi razvoj tehnologije vrlo je jasno određen faktor pronalaska dobrog posla jer su mu čak triput više skloni studenti od studentica i to najviše oni koji studiraju na Sveučilištu u Zagrebu – čak tri i pol puta više nego s od tri najmanja sveučilišta. U pomoć ovog faktor najviše vjeruju studenti tehničkih znanosti, dok je broj takvih studenata u biomedicinskim i humanističkim znanostima za nekoliko puta manji nego u tehničkom području. Obiteljske veze i poznanstva možemo označiti kao dijelom iznenađujući faktor, jer mu najviše inkliniraju studenti društvenih znanosti sa sveučilišta iz Splita i Rijeke, dok su primjerice studenti zagrebačkog sveučilišta pri dnu ove skale. No, navedeno možemo protumačiti visokom heterogenošću studenata najvećeg hrvatskog sveučilišta, što potom povlači za sobom i potencijalno niži stupanj socijalnog kapitala koji se ovdje očituje kroz mogućnost iskorištavanja obiteljskih veza i poznanstava za zaposlenje. U sklonosti faktoru koji je donio potpuno iznenađenje – prilikama za zaposlenje u stranim poduzećima u Hrvatskoj – prednjače studenti humanističkih znanosti. Pritom ih u ovoj grupaciji ima čak sedam puta više no studenata biomedicinskih znanosti i značajno više no studenata prirodnih ili tehničkih znanosti za koje bismo na temelju poznavanja trendova zapošljavanja mogli pretpostaviti kako će prepoznati vlastitu šansu za zaposlenjem u stranim poduzećima u Hrvatskoj. Ovako visoko disproporcionalan broj studenata humanističkih znanosti u odnosu na studente drugih disciplina zainteresirane za rad u stranim poduzećima u Hrvatskoj možemo protumačiti velikim udjelom studenata stranih jezika u ovoj grupaciji studenata, što posljedično implicira i njihovu želju za

marketizacijom stečenim jezičnih vještina. Prilike za zaposlenjem u inozemstvu ponešto su 'uravnoteženiji' faktor jer u njegovo pozitivno djelovanje u najvećoj mjeri vjeruju studenti humanističkih, tehničkih i prirodnih znanosti, a ustanovljene razlike nisu značajne kao u slučaju prethodnih faktora.

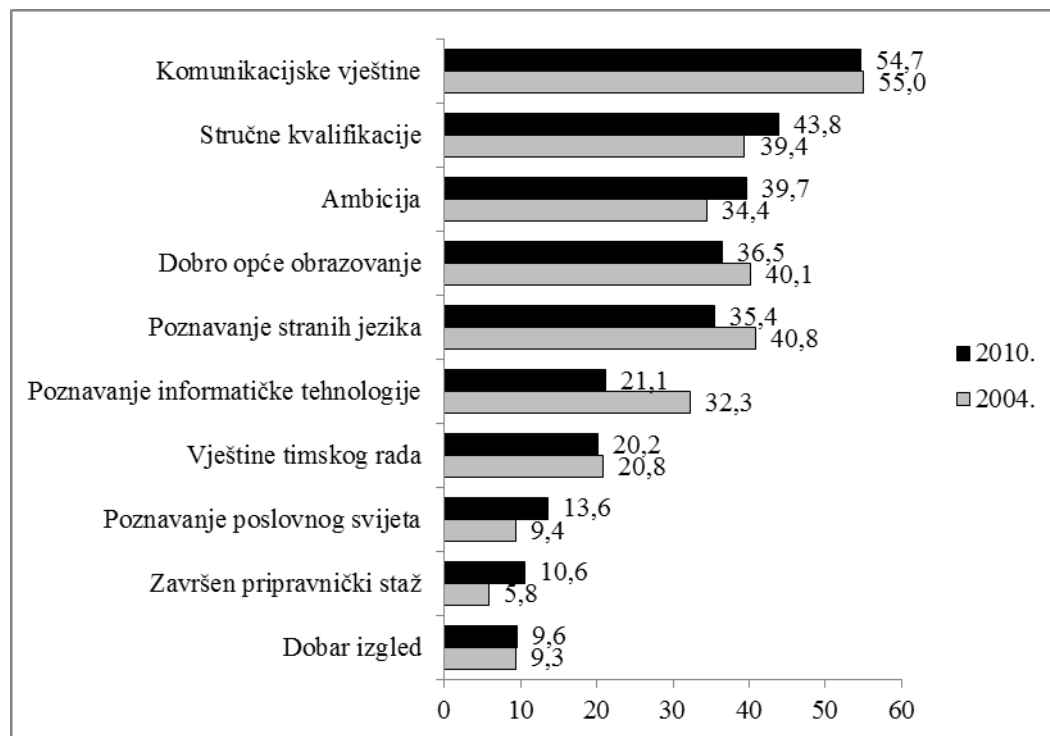
Tablica 11: Percepcija olakšavajućih faktora pronalaska dobrog posla s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Brzi razvoj tehnologije	Obiteljske veze i poznanstva	Prilike za zaposlenje u stranim poduzećima u Hrvatskoj	Prilike za zaposlenje u inozemstvu
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 60,37$			
Ženski	6,6			
Muški	17,7			
<i>Sveučilište</i>	$\chi^2 = 21,07$	$\chi^2 = 23,96$		
Dubr., Pula, Zadar	3,9	14,8		
Osijek	8,0	16,5		
Rijeka	8,0	23,1		
Split	10,1	25,9		
Zagreb	14,1	14,6		
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 125,51$	$\chi^2 = 42,10$	$\chi^2 = 25,43$	$\chi^2 = 43,78$
Biomedicinske znan.	3,6	8,6	2,9	18,0
Biotehničke znan.	15,2	14,4	18,4	14,4
Društvene znanosti	5,8	23,5	15,4	13,1
Humanističke znan.	4,8	11,3	21,8	27,4
Prirodne znanosti	15,1	8,7	14,3	25,4
Tehničke znanosti	23,8	16,3	16,8	24,3
UKUPNO	11,6	17,2	15,8	19,3

Uz analizu percepcija olakšavajućih faktora pri pronalasku posla obavili smo i usporedbu percepcije osobnih kvaliteta bitnih pri nalaženju dobrog posla (grafikon 9), pri čemu zapažamo vrlo sličan poredak kao i u rezultatima 2004. godine, uz tek blage varijacije gotovo svih promatranih kvaliteta. Najdrastičnija se razlika zbila u poznavanju informatičke tehnologije koju u novije vrijeme čak 10% studenata manje smatra bitnom pri nalaženju dobrog posla, što možemo protumačiti promjenom koncepta „poznavanja informatičke tehnologije“. Naime, 2004. je upotreba informatičke tehnologije tek uzimala zamah u svakodnevnom poslovanju i tek je dio visokoobrazovanih mladih mogao reći kako vješto vlada ovim skupom znanja, što je pojačavalo njihovu važnost. U novije je pak vrijeme korištenje novih tehnologija jedan od osnovnih preduvjeta završavanja formalnog školovanja i ulaska te ostanka na tržištu rada i sve se više uzima „zdravo za gotovo“, pa je i pad njihove važnosti u percepciji studenata lako razumljiv. Osobna kvaliteta koja je doživjela razmjerno značajan porast važnosti u percepciji studenata

završen je pripravnički staž, jer se unatoč njegovom skromnom rezultatu mora zapaziti kako je vrijednost ipak porasla za gotovo dvostruko. Što se drugih kvaliteta tiče, komunikacijske vještine, stručne kvalifikacije, ambicija, dobro opće obrazovanje i poznavanje stranih jezika i dalje su vodeće vještine za koje studenti smatraju kako ih je bitno razviti za dobivanje dobrog posla, dok je dobar izgled ostala najniže cijenjena osobina. Kada se ti nalazi usporede sa situacijom na europskoj razini (istraživanje Eurobarometra iz 2010) uočava se da je poredak drukčiji: poslodavci u EU najviše cijene timski rad (67%), vještine u struci i informatičke vještine (62%), vještine čitanja i pisanja (59%) i organizacijske vještine (53%). Upitani koje će vještine biti najtraženije u idućih 5-10 godina europski su poslodavci na prvom mjestu istaknuli vještine specifične za struku (45%), numeričke vještine, pismenost i poznavanje informatičke tehnologije (43%), komunikacijske vještine (39%) i vještine timskog rada (37%).

Grafikon 9: Komparativan prikaz percepcije važnosti osobnih kvaliteta pri nalaženju dobrog posla (%)

Na temelju izvršene analize razlikovanja studenata u percepciji osobnih kvaliteta potrebnih za pronalazak dobrog posla (tablica 12) možemo zaključiti kako su studenti primjetno suglasni oko skupa vještina koje su im potrebne za uspješno snalaženje na tržištu rada. Tako se studenti razlikuju u tek pet od deset ponuđenih vještina i to većinom tek po području znanosti u kojem studiraju. Prvu od kvaliteta – završen pripravničkih staž – cijeni dvostruko više studentica nego studenata i to najviše u biomedicinskim znanostima, dok je broj takvih studenata u prirodnim znanostima zanemariv. Navedeno možemo

protumačiti zahtjevima same struke, odnosno odrađenom stažiranju kao preduvjetu za zaposlenje u području biomedicine. Ovaj preduvjet se pred zaposlenike stavlja i u nekim granama biotehničkih i društvenih znanosti, no zanemarivo je prisutan u humanističkim, tehničkim i već spomenutim prirodnim znanostima, što se preslikava i u stavove studenata. Studenti se u preostale četiri vještine razlikuju tek s obzirom na područje znanosti, pri čemu komunikacijske vještine i poznavanje stranih jezika najviše vrednuju studenti humanističkih, poznavanje poslovnog svijeta studenti društvenih i tehničkih znanosti, a poznavanje informatičke tehnologije studenti prirodnih i tehničkih znanosti.

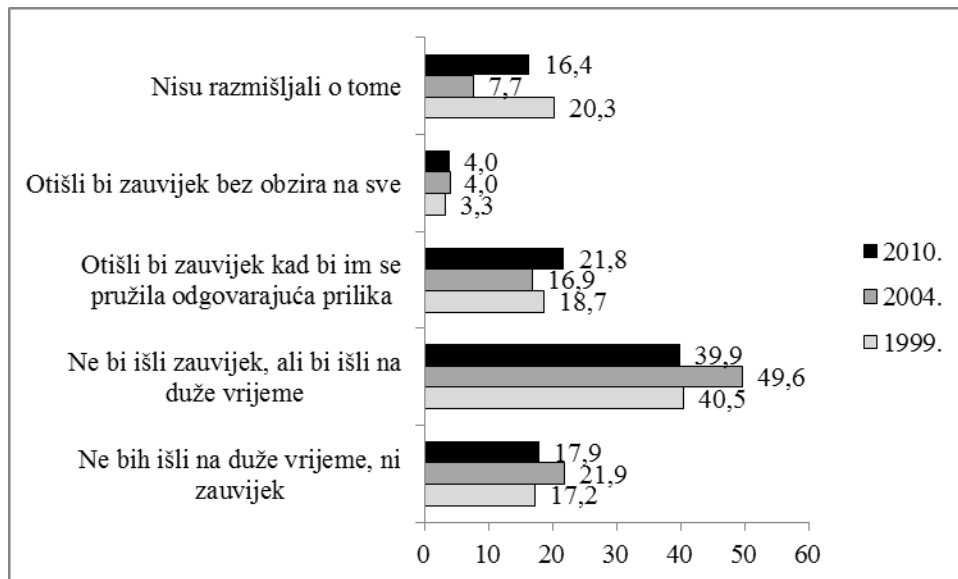
Tablica 12: Percepcija osobnih kvaliteta potrebnih za pronalazak dobrog posla s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Završen pripravnički staž	Komunikacijske vještine	Poznavanje poslovnog svijeta	Poznavanje stranih jezika	Poznavanje informatičke tehnologije
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 25,57$				
Ženski	13,8				
Muški	6,8				
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 52,34$	$\chi^2 = 38,90$	$\chi^2 = 22,50$	$\chi^2 = 25,67$	$\chi^2 = 50,29$
Biomed. znan.	21,6	41,7	11,5	22,3	8,6
Bioteh. znan.	15,2	48,8	9,6	26,4	17,6
Društvene znan.	13,9	55,4	16,6	35,7	17,0
Humanist. znan.	5,7	69,6	6,9	44,9	22,3
Prirodne znan.	2,4	57,9	7,9	39,7	28,6
Tehničke znan.	6,8	50,0	15,4	35,5	29,9
UKUPNO	10,8	54,5	13,7	35,5	21,5

Spomenuli smo europsko tržište rada i potražnju za određenim vještinama, pa je u tom kontekstu zanimljivo pogledati kakve su aspiracije studenata za odlaskom u inozemstvo (grafikon 10). Možemo reći kako studenti iskazuju sklonost odlasku u inozemstvo, jer ih tek nešto više od trećine otklanja tu mogućnost ili nije razmišljalo o tome. Visoke dvije petine studenata 'radoznali' su u pogledu iskustva života u inozemstvu jer iskazuju želju za odlaskom na dulje vrijeme, a ukupno čak četvrtina studenata razmišlja o doživotnom odlasku iz Hrvatske. U odnosu na prethodna razdoblja jedina opcija čija je vrijednost ostala relativno konstantna odnosi se na studente koji bi otišli u inozemstvo bez obzira na sve. No, i studenti koji bi otišli zauvijek kada bi im se pružila odgovarajuća prilika predstavljaju razmjerno stabilan udio u populaciji. Preostale su opcije u 2010. pokazale zanimljivo približavanje vrijednostima iz 1999., što je najviše izraženo kod studenata koji bi u inozemstvo otišli na duže vrijeme ali ne zauvijek. Ovakve promjene trendova možemo pokušati objasniti sličnošću društvenih uvjeta u prvom i posljednjem promatranom razdoblju; studenti su osjećali svu težinu tereta društvene situacije porača u prvom slučaju,

te snažne ekonomske krize u posljednjem. Pritom 2004. možemo protumačiti kao razdoblje 'zatišja' ispunjeno optimizmom uoči pridruživanja EU i očekivanja bolje perspektive za Hrvatsku, što se moglo odraziti i na manji broj studenata koji su ozbiljno razmišljali o odlasku iz zemlje.

Grafikon 10: Komparativan prikaz distribucije aspiracija za odlaskom u inozemstvo (%)

U odnosu na obilježja studenti su pokazali visoku homogenost u iskazivanju svojih želja za odlaskom u inozemstvo, jer se u tom pogledu razlikuju u tek dva obilježja – tipu završene srednje škole i području znanosti (tablica 13). Pritom studenti završene gimnazije izražavaju značajno veću sklonost odlasku u inozemstvo od onih koji su završili neku od strukovnih škola, s najvećom iskazanom razlikom upravo u kategoriji odlaska na dulje vrijeme ali ne i zauvijek. Također, gimnazijalaca je znatno manje među studentima koji uopće nisu razmišljali o odlasku u inozemstvo, što pokazuje veću otvorenost studenata ovog obrazovnog profila za nova iskustva. No, potencijalno pokazuje i viši stupanj frustracija ove podgrupe studenata, odnosno jače izraženu želju za iznalaženjem boljih opcija izvan Hrvatske.

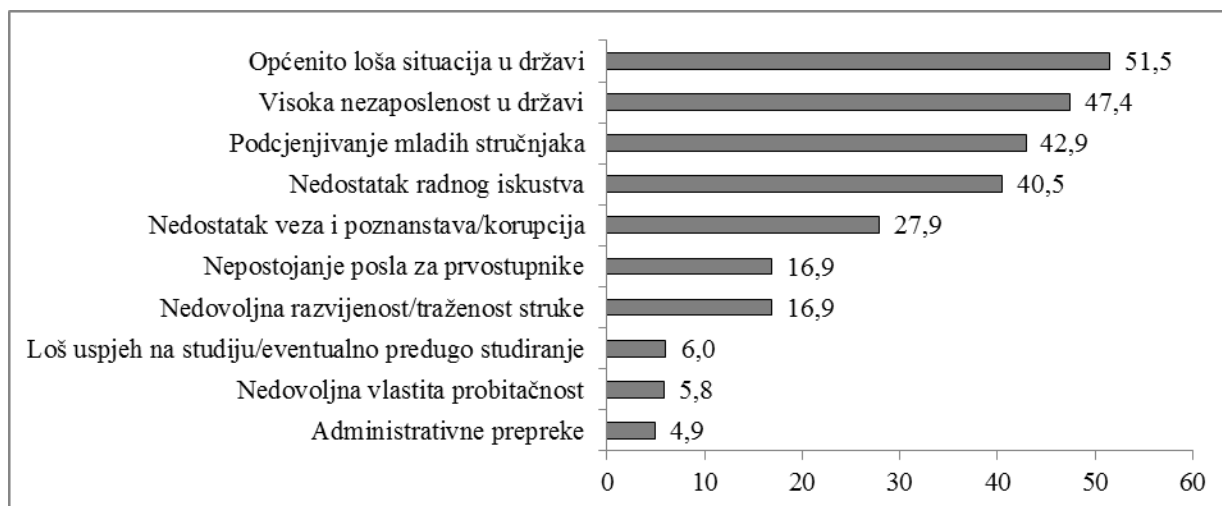
Tablica 13: Aspiracije za odlaskom u inozemstvo s obzirom na obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Ne bi išli na duže vrijeme, ni zauvijek	Ne bi išli zauvijek, ali bi išli na duže vrijeme	Otišli bi zauvijek kada bi im se pružila odgovarajuća prilika	Otišli bi zauvijek bez obzira na sve	Nisu razmišljali o tome
<i>Tip završene rednje škole</i>	$\chi^2 = 55,69$				
Gimnazija	17,6	42,4	21,7	4,2	14,1
Ostale srednje škole	18,4	34,5	22,2	3,6	21,4
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 21,19$				
Biomedicinske znan.	15,2	35,5	21,0	4,3	23,9
Biotehničke znanosti	24,4	30,6	23,4	4,8	16,9
Društvene znanosti	19,1	38,2	17,9	3,2	21,6
Humanističke znan.	16,7	41,9	27,6	5,3	8,5
Prirodne znanosti	15,9	46,8	20,6	4,0	12,7
Tehničke znanosti	17,1	41,5	24,4	4,4	12,7
UKUPNO	18,1	39,5	21,7	4,1	16,7

Područja znanosti studente u želji za odlaskom u inozemstvo u najvećoj mjeri diskriminiraju kod opcije u kojoj studenti uopće nisu promišljali odlazak, sa studentima biomedicinskih znanosti koji gotovo tri puta manje od studenata humanističkog područja nikada nisu razmišljali o ovoj opciji. Navedeno vjerojatno mnogo govori o utjecaju položaja struke, odnosno lakoće zapošljivosti, na odlazak u inozemstvo. Naime, upravo su najlakše zapošljiva područja – biomedicinska – iskazala najmanju učestalost razmišljanja o odlasku u inozemstvo. Za to su vrijeme studenti humanističkih znanosti očito pogodeni vlastitom izvjesnom otežalom zaposlenošću više okupirani potencijalnim odlaskom. No, također moramo napomenuti kako je među studentima humanističkih znanosti najviše lingvisti, a upravo bi ova grupa studenata mogla biti vrlo sklona iskoristiti svoje vještine na inozemnom tržištu rada. Drugoj opciji u kojoj su studenti u najvećoj mjeri diskriminirani – odlasku u inozemstvo na duže vrijeme, ali ne zauvijek – najviše su skloni studenti prirodnih, humanističkih i tehničkih znanosti, a daleko najmanje oni u biotehničkih znanostima.

Posljednji element u situiranju stavova studenata u području njihova zapošljavanja – percepcija faktora otežane zapošljivosti (grafikon 11) – dijelom se preklapa s već prethodno izloženim preprekama u ostvarenju profesionalnih ciljeva (grafikon 5). Najveći udio u percipiranim faktorima otežanog snalaženja na tržištu rada čine općenito loša situacija i visoka nezaposlenost u zemlji, te podcjenjivanje mladih stručnjaka, uz nedostatak radnog iskustva. S druge su strane loš uspjeh na studiju i eventualno predugo studiranje, nedovoljna vlastita probitačnost i administrativne prepreke kao faktori koje tek manji dio studenata percipira kao prijetnju svom uspješnom zapošljavanju.

Grafikon 11: Distribucija percepcije faktora otežane zapošljivosti studenata(%)

S obzirom na socijalna obilježja, studenti su heterogenost u vrednovanju faktora otežane zapošljivosti (tablica 14) pokazali u šest od ponuđenih 10 faktora, a najvećim se dijelom razlikuju tek u području znanosti u kojem studiraju. Prvog od promatranih faktora otežanog zapošljavanja – nedovoljne razvijenosti ili traženosti struke – najviše se pribojavaju studenti završene gimnazije, koji na studiju pretežno ostvaruju vrlo dobar uspjeh, i to u izrazito visokom postotku u humanističkim znanostima, dok je u biomedicinskim i tehničkim znanostima udio takvih studenata razmjerno nizak. No, zato je najviše studenata upravo u tehničkim te prirodnim i humanističkim znanostima koji smatraju kako će im nepostojanje posla za prvostupnike otežati zapošljavanje, dok tu prijetnju percipira tek 2% studenata u području biomedicine. Nalaz o povezanosti ovog faktora s razmjerno visokim brojem studenata čija je majka završila četverogodišnju srednju školu, a otac stručno trogodišnje srednjoškolsko školovanje ukazuje na veću pojavnost straha od ovog faktora otežane zapošljivosti u studenata nižeg socijalnog porijekla i kapitala.

Tablica 14: Percepcija faktora otežane zapošljivosti s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Nedovoljna razvijenost/ traženost struke	Nepostojanje posla za prvostupnike	Nedostatak radnog iskustva	Visoka nezaposlenost u državi	Nedovoljna vlastita probitačnost	Loš uspjeh na studiju/ eventualno predugo studiranje
<i>Tip završene srednje škole</i>	$\chi^2 = 13,22$					
Gimnazija	19,0					
Ostale srednje škole	12,4					
<i>Sveučilište</i>				$\chi^2 = 25,75$		
Dubrovnik, Pula, Zadar				57,0		
Osijek				59,4		
Rijeka				47,9		
Split				39,0		
Zagreb				45,5		
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 155,25$	$\chi^2 = 28,28$	$\chi^2 = 30,11$	$\chi^2 = 24,066$	$\chi^2 = 50,97$	
Biomedicinske znan.	5,0	2,2	30,9	31,7	18,7	
Biotehničke znanosti	15,2	17,6	33,6	42,4	4,0	
Društvene znanosti	14,5	16,4	41,5	51,7	4,9	
Humanističke znan.	42,3	17,3	31,5	50,0	3,6	
Prirodne znanosti	23,8	19,8	39,7	48,4	7,9	
Tehničke znanosti	10,1	20,8	48,3	44,1	4,2	
<i>Prosječan uspjeh na fakultetu</i>	$\chi^2 = 20,79$		$\chi^2 = 155,25$			$\chi^2 = 44,64$
Dobar i manje	12,7		44,9			10,2
Vrlo dobar	21,0		38,3			3,2
Odličan	16,7		32,3			2,2
<i>Obrazovanje majke</i>		$\chi^2 = 21,22$				
3-god. stručna škola		17,3				
4-god. srednja škola		21,2				
VŠS, VSS i više		12,9				
<i>Obrazovanje oca</i>		$\chi^2 = 15,25$				
3-god. stručna škola		23,9				
4-god. srednja škola		17,3				
VŠS, VSS i više		14,5				
UKUPNO	16,8	17,1	40,8	47,4	5,7	6,0

Nedostatak radnog iskustva kao faktor otežane zapošljivosti najvećim je dijelom percipiran kao prijetnja od strane studenata koji ostvaruju dobar ili niži uspjeh i to u području tehničkih znanosti, što možemo protumačiti specifičnostima njihove struke gdje se zahtijevaju vještine praktičnog rada. Osjećaj nesigurnosti zbog ovog elementa otežanog snalaženja na tržištu rada prisutan je u nešto manjem broju kod studenata društvenih i prirodnih znanosti, dok se ovog faktora pribojava tek oko trećine studenata u ostalim područjima znanosti. Visoka nezaposlenost u zemlji vrlo je realan faktor otežane zapošljivosti studenata, a najviše ga se pribojavaju oni s tri najmanja sveučilišta i iz Osijeka, u području biotehničkih, humanističkih i društvenih znanosti. Naredni faktor donosi vrlo zanimljive uvide jer govori o stupnju u

kojem studenti vrednuju vlastitu probitačnost pri zapošljavanju, a po kojem su studenti biomedicinskih znanosti oko tri do četiri puta samouvjereniji od svih ostalih studenata, i to najviše od studenata humanističkih, biotehničkih, tehničkih i društvenih znanosti. Posljednji promatrani element otežane zapošljivosti – loš uspjeh na studiju ili eventualno predugo studiranje – vrlo je jasno određen najvećim udjelom studenata koji na studiju ostvaruju dobar ili niži uspjeh.

5. Prema zaključku: odgovaraju li aspiracije hrvatskih studenata potrebama hrvatskog i europskog tržišta rada?

Hrvatska je tijekom predpristupnih pregovora, te još intenzivnije s priključenjem Europskoj uniji, prihvatila obvezu harmoniziranja baza podataka o svojim građanima i vrsti unosa podataka dostupnih na razini EU. No, ne radi se samo o bazama podataka, nego i o praćenju aspiracija stanovništva, posebice u području obrazovanja i zapošljavanja. U tom smislu, istraživanja profesionalnih aspiracija studenata i njihovih dosadašnjih iskustava na tržištu rada zadobiva rastuću važnost. Istraživanje studenata čiji su rezultati ovdje analizirani pokazalo je kako je skoro tri četvrtine studenata imalo iskustvo povremenog rada, a tek manje od petine njih nije iskazalo želju za uključivanjem na tržište rada za vrijeme studija. Pritom su studenti koji su bili uključeni u svijet rada u nešto većoj mjeri oni s prebivalištem u Zagrebu ili većem gradu, te s uspjehom manjim od odličnog. S obzirom na redovitost obavljanja posla za novac, oko sedmine studenata to čini redovito, a oko osam desetina od jednom do nekoliko puta godišnje. Kada je riječ o nužnosti plaćenog rada, odnosno o radu u svrhu održanja egzistencije, manje od jedne trećine studenata primorano je raditi kako bi financirali životne troškove, jednako toliko studenata oslobođeno je nužnosti rada, dok ostalima povremeno uključivanje u plaćene poslove služi popunjavanju kućnog budžeta. U ovome su pogledu studenti značajno diverzificirani s obzirom na spol i pripadnost pojedinom sveučilištu, pri čemu se vlastitim radom najčešće uzdržavaju studenti muškog spola, iz velikih gradova ili Zagreba, završene srednje strukovne škole i oni koji studiraju u području biotehničkih, tehničkih i društvenih znanosti.

U pogledu iskazivanja profesionalnih aspiracija možemo, doduše s ogradama, reći kako hrvatski studenti iskazuju nedostatak visoko ambicioznih ciljeva. Odnosno, najveći dio studenata referira se na ciljeve koji su usmjereni na 'uredan' i 'redovan' put izgradnje profesionalne karijere i života, odnosno na diplomiranje, pronalazak posla i osiguranje egzistencije. Manje od ovih 'bazičnih' ciljeva izražena su stremljenja vezana uz kreativnost, dinamičnost, rad u struci, društveno koristan rad, rad s ljudima i nastavak školovanja – premda kod visokih osam desetina studenata. Poduzetnički potencijal, odnosno želju za pokretanjem vlastitog posla iskazuje nešto više od polovice studenata, dok ih petina želi nastaviti obiteljski posao, a relativno visokih dvije petine studenata želi se baviti znanstvenim radom. Upitani o

preprekama za ostvarenje navedenih ciljeva, manje od desetine studenata smatra kako se neće suočiti s bitnim preprekama, dok od jasno definiranih prepreka niti jedna nije privukla više od dvije petine studenata. Pritom su najviše rangirane prepreke hrvatska loša ekonomska situacija, općenito loša situacija u Hrvatskoj, nedostatak poticaja za mlade i nedostatak materijalnih sredstava, dok je sve druge navedene prepreke navelo manje od petine studenata. Lista najviše rangiranih prepreka sugerira kako je većina studenata identificirala 'eksterne' prepreke svom uspjehu, uz zanemarivanje osobnih komponenti poput predugog studiranja ili previše vremena utrošenog na zabavu.

Kako su studenti više-manje osvijestili moguće prepreke ostvarenju svojih profesionalnih aspiracija, pretpostavili smo i kako oni imaju već izgrađen stav, odnosno percepciju svoje buduće zapošljivosti. No, podaci su ukazali na vrlo vjerojatan nastavak perzistiranja trenda nes(p)retnih odluka o upisima na studij. Naime, podaci Državnog zavoda za statistiku i Hrvatskog zavoda za zapošljavanje pokazuju kako je na djelu više nego dva desetljeća dug trend upisivanja studija čiji je plasman na tržištu rada opetovano dokazan kao slab. Riječ je o višestrukom povećanju broja upisanih studenata u području društvenih i humanističkih znanosti, uz stagniranje broja upisanih studenata većine ostalih disciplina, pri čemu su potrebe tržišta rada upravo suprotne trendovima upisa na studije. Stoga iznenađuje da uz sve podatke o obrazovnom sustavu i tržištu rada koji su danas srednjoškolcima na raspolaganju prije upisa na studije preko polovice studenata nema predodžbu vlastite zapošljivosti, a najmanje je onih koji vjeruju kako su teško zapošljivi. Pritom su u najvećoj mjeri u vlastitu nisku zapošljivost uvjerenе studentice sa svih sveučilišta osim iz Zagreba i Osijeka, koje studiraju humanističke znanosti, a njihove obitelji pripadaju u dva najniža dohodovna razreda. Njihov antipod su studenti biomedicinskih, tehničkih i biotehničkih znanosti, čije obitelji ulaze u vrh po prihodu kućanstva.

Upitani o obliku poduzeća u kojem bi voljeli raditi, stavovi studenata u potpunosti su u skladu s do sada analiziranim trendovima i prevladavajućim preferencijama u Hrvatskoj, jer se većina studenata odlučila za javno poduzeće, nakon kojeg slijedi vlastito poduzeće ili obrt te rad u većem privatnom poduzeću, dok se vlastita stočarska ili poljoprivredna proizvodnja smjestila na sam kraj. Analizom obilježja studenata koja utječu na izbor preferiranog mjesta zaposlenja ustanovljeno je kako studentice u većoj mjeri od studenata teže sigurnosti radnog mjesta, odnosno zaposlenju u javnom poduzeću, i to naročito one koje potječu iz manjih naselja, studiraju na nekom od najmanjih sveučilišta te čiji su očevi obavljali radnička zanimanja. Nasuprot njima, poduzetničke aspiracije u razmjerno najvećem broju iskazuju muški studenti koji prebivaju u velikom gradu ili Zagrebu, studiraju tehničke ili društvene znanosti, a očeva ovih studenata najmanje je u radničkim zanimanjima. Posao u velikom privatnom poduzeću češće od studentica priželjkuju studenti prirodnih ili tehničkih znanosti, s prebivalištem u gradu, čiji su očevi u većem broju pripadali službeničkom ili stručnjačkom sloju. Posljednju značajnu podskupinu studenata – one koji teže zaposlenju u malom privatnom poduzeću – predstavljaju studentice s

prebivalištem i mjestom studiranja u Zagrebu, i to u području društvenih i humanističkih znanosti, pri čemu su njihovi očevi najčešće poduzetnici.

Stav o olakšavajućim i otežavajućim faktorima zaposlenja predstavlja bitnu komponentu percepcije vlastite zapošljivosti, a uvidi u stavove studenata pokazuju kako su vlastiti trud i znanje i dobar položaj struke najviše rangirani olakšavajući elementi pronalaska posla. Istovjetne pozicije u slučaju otežanog zaposlenja zauzimaju općenito loša situacija i visoka nezaposlenost u zemlji, te nedostatak radnog iskustva i podcjenjivanje mladih stručnjaka. Socijalna obilježja studenata izvršila su utjecaj na stupanj priklanjanja faktorima olakšane ili otežane zapošljivosti na način da u vlastiti trud više vjeruju studentice od studenata, i to one odličnog uspjeha koji su ostvarile u humanističkim znanostima. U dobru traženost struke uvjereni su studenti ponešto drukčijeg profila – oni sa sveučilišta u Zagrebu i Splitu u biomedicinskim disciplinama u kojima ostvaruju odličan uspjeh. Najviše rangirani faktori otežane zapošljivosti posredovani su tako da se razmjerno najviše studenata dobrog ili nižeg uspjeha u tehničkim znanostima pribojava nedostatka radnog iskustva. S druge strane, otežano zapošljavanje visokoj nezaposlenosti u najvećoj mjeri pripisuju studenti iz Osijeka i tri najmanja sveučilišta, koji studiraju biotehničke, humanističke ili društvene discipline.

Uz analizu faktora olakšane i otežane zapošljivosti ispitana je i percepcija osobnih kvaliteta bitnih pri pronalaženju dobrog posla. Rezultati ukazuju na vrlo diverzificiranu sliku vještina, jer se tek oko jednog skupa – komunikacijskih vještina – složilo više od polovice studenata. Stručne kvalifikacije i ambicije odabrale su po dvije petine ispitanika, iza kojih slijede dobro opće obrazovanje i poznavanje stranih jezika. Iznenađujuće, tek petina studenata visoko vrednuje poznavanje informatičke tehnologije i vještine timskog rada, a oko desetine poznavanje poslovnog svijeta, završen pripravnički staž i dobar izgled. Analiza utjecaja diskriminirajućih socijalnih obilježja na ispitanim vještinama pokazala je kako su studenti primjetno suglasni u percepciji traženih vještina, jer se razlikuju u percepciji tek polovice ispitivanih vještina. Tako završen pripravnički staž visoko rangiraju studentice u području biomedicinskim znanosti, dok su preostale četiri vještine posredovane tek područjem znanosti; komunikacijske vještina i poznavanje stranih jezika najviše cijene studenti humanističkih, poznavanje poslovnog svijeta studenti društvenih i tehničkih znanosti, a poznavanje informatičke tehnologije studenti prirodnih i tehničkih znanosti. **Ovdje je zanimljivo podsjetiti na uvide Eurobarometra o vještinama koje su poslodavci 2010. tražili od novozaposlenih diplomanata.** Naime, u najvećoj je mjeri osim sektorski specifičnih vještina bila riječ o informatičkim vještinama i sposobnosti rada u timu – dvjema vještinama koje su hrvatski studenti relativno nisko rangirali, dok komunikacijske vještine koje u Europi više ne kotiraju tako visoko (vjerojatno jer ih se podrazumijeva) hrvatski studenti stavljaju upravo na prvo mjesto. Navedeno sugerira kako hrvatskim studentima nedostaju uvidi u kretanja na europskom tržištu rada, što implicira i njihovu nespremnost za isto to tržište. **No, čak je dvije trećine studenata sklono odlasku u inozemstvo na dulje**

vrijeme ili zauvijek, pri čemu prednjače studenti prirodnih, humanističkih i tehničkih znanosti, dok su ovoj opciji najmanje skloni studenti u biomedicinskom području.

U zaključku našem istraživanju možemo reći kako dobiveni rezultati impliciraju visoku zastupljenost tradicionalnih aspiracija, odnosno visoki stupanj ekstrinzične motiviranosti mladih, jer pronalazak sigurnog posla koji može osigurati egzistenciju prednjači među aspiracijama. Mladi su istovremeno u najvećem broju ili nesigurni u vlastitu perspektivu na tržištu rada ili uvjereni u dobar plasman, no vladajući trendovi ukazuju na drukčiji smjer razvoja. Naime, iako će današnje generacije mladih potencijalno imati više kvalifikacije od svojih roditelja jer studiraju u razmjerno visokom broju, to im neće jamčiti zapošljivost i visoku kvalitetu života, odnosno možemo očekivati *Andersonov paradoks* na djelu. Paradoks koji je detaljno elaborirao Boudon (1974), a na kojeg je prvi ukazao Anderson (1961), objašnjava sve učestaliju pojavu u suvremenim društvima – odstupanja uspjeha na tržištu rada od obrazovnih uspjeha. Visoke obrazovne kvalifikacije doprinose boljoj zapošljivosti, te su pojedinci motivirani za stjecanje fakultetskih diploma, što dovodi do poboljšanja opće obrazovne strukture društva. No, mogućnosti za zapošljavanje su u velikoj mjeri nezavisne od rezultata obrazovnog sustava u smislu broja pojedinih kvalifikacija, odnosno ovise o potrebama tržišta rada. Posljedično, visoko kvalificiranim pojedincima na raspolaganju je manje otvorenih radnih mjesta, dolazi do sve veće kompeticije među visokoobrazovanim i motivacija za stjecanje visokog obrazovanja opada. No, budući da najkvalificiraniji i nadalje imaju najviše mogućnosti za uspješno zapošljavanje, interes za stjecanje visokog obrazovanja opet raste i tu leži paradoks. Navedeni je paradoks sve očitiji u hrvatskom društvu od kada je došlo do nagle ekspanzije višeg i visokog obrazovanja početkom 2000.-ih. Sve je više mladih visokoobrazovanih kojima uspješno privođenje studija kraju ne garantira i uspješno zapošljavanje. Time se ranjivost mladih na hrvatskom tržištu rada pojačava, a budući je Hrvatska zemlja kojoj intenzivni razvoj i reforme tek predstoje za pretpostaviti je kako u skorije vrijeme neće doći do povećanih mogućnosti za uspješno ostvarenje aspiracija hrvatskih studenata. Stoga sintagma „hrvatski studenti – društvena elita u nastajanju“ iz naslova projekta na kojima se temelje analizirani podaci zadobiva drukčiju notu od optimistične. Uslijed mnogostrukih previranja u obrazovnom sustavu i na tržištu rada, te već šestu godinu ekonomske krize koja je na djelu u Hrvatskoj očekujemo da bi proces formiranja „elite“, posebice u uvjetima sve veće mobilnosti studenata, mogao rezultirati emigracijom studenata, osobito mladih stručnjaka, ostavljajući hrvatske resurse daljnjoj nerazvijenosti.

Literatura

- Analitički bilten* (2009): Hrvatski zavod za zapošljavanje, broj 3.
- Adam, B.; Beck, U.; Van Loon, J. – ur. (2000). *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London: Sage.
- Anderson, C. A. (1961). A Skeptical Note on the Relation of Vertical Mobility to Education. *The American Journal of Sociology*, 66(6): 560-570.
- Andres, L.; Adamuti-Trache, M.; Yoon, E. S.; Pidgeon, M.; Thomsen, J. P. (2007). Educational Expectations, Parental Social Class, Gender, and Postsecondary Attainment: A 10-Year Perspective. *Youth & Society*, 39(2): 135-163.
- Baumeister, R. F.; Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117: 497-529.
- Beck, U. (2000). Risk society revisited: Theory, politics and research programmes, u: Adam, B.; Beck, U.; Van Loon, J. (ur): *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London: Sage, 211–229.
- Borghans, L.; De Grip, A. – ur. (2000). *The Overeducated Worker? The Economics of Skill Utilization*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Borghans, L.; De Grip, A. (2000). The debate in economics about skill utilization., u: Borghans, L.; De Grip, A. (ur.): *The Overeducated Worker? The Economics of Skill Utilization*. Cheltenham: Edward Elgar, 3–23.
- Boudon, R. (1974). *Education, Opportunity, and Social Inequality. Changing Prospects in Western Societies*. New York: Wiley.
- Brown, D.; Brooks, L. – ur. (1996). *Career choice and development*. San Francisco: Jossey–Bass.
- Brown, D.; Brooks, L. – ur. (1990). *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Brynin, M. (2012). Individual Choice and Risk: The Case of Higher Education. *Sociology*, 47(2): 284-300.
- Büchel, F.; De Grip, A.; Mertens, A. – ur. (2003). *Overeducation in Europe: Current Issues in Theory and Policy*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Creed, P.; Buys, N.; Tilbury, C.; Crawford, M. (2013). The relationship between goal orientation and career striving in young adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 43: 1480–1490.
- Cochran, D. B.; Wang, E. W.; Stevenson, S. J.; Johnson, L. E.; Crews, C. (2011). Adolescent Occupational Aspirations: Test of Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise. *The Career Development Quarterly*, 59: 412-427.
- Deci, E. L.; Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11: 227-268.
- Eccles J. S. (1987). Gender roles and women’s achievement-related decisions. *Psychol. Women Q.*, 11: 135-172.

- Employers' perception of graduate employability* (2010). Flash Eurobarometer. European Commission http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_304_en.pdf
- Fox, M. F.; Faver, C. A. (1981). Achievement and Aspiration: Patterns among Male and Female Academic-Career Aspirants. *Work and Occupations*, 8(4): 439-463.
- Furlong, A.; Biggart, A. (1999). "Framing choices": A longitudinal study of occupational aspirations among 13- to 16-year olds. *Journal of Education and Work*, 12(1): 21-35.
- Gottfredson, L. S. (2005). Applying Gottfredson's theory of circumscription and compromise in career guidance and counselling, u: Brown S. D.; Lent L. W. (ur.): *Career development and counseling*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 71-100.
- Gottfredson, L. S. (1996). Gottfredson's theory of circumscription and compromise, u: Brown, D.; Brooks, L. (ur.): *Career choice and development*. San Francisco: Jossey-Bass, 179-232.
- Halsey, A. H.; Brown, P.; Wells, A. S. – ur. (1997). *Education: Culture, Economy, Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Hartog, J. (2000). Over-education and earnings: Where are we, where should we go? *Economics of Education Review*, 19(2): 131-147.
- Hirschi, A. (2010). Swiss adolescents' career aspirations: Influence of context, age, and career adaptability. *Journal of Career Development*, 36(3): 228-245.
- Holland, J. L. (1997). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments*. Odessa: Psychological Assessment Resources, Inc.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003). Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao*, 40(3): 58-89.
- Jodl, K. M.; Michael, A.; Malanchuk, O. (2001). Parents' Roles in Shaping Early Adolescents' Occupational Aspirations. *Child Development*, 72(4): 1247-1265.
- Lent, R. W.; Brown, S. D.; Hackett, G. (1996). Career development from a social cognitive perspective, u: Brown, D.; Brooks, L. (ur.): *Career choice and development*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Inc. Isaacson i Brown, 373-421.
- Levine, P. B.; Zimmerman, D. J. (1995). A Comparison of the Sex-Type of Occupational Aspirations and Subsequent Achievement. *Work and Occupations: An International Sociological Journal*, 22(1): 73-84.
- Manzo Kennedy K. (2005). Student Ambition Exceeds Academic Preparation. *Education Week*, 24(3): 6-11.
- Mello, R. Zena (2009). Racial/ethnic and socioeconomic status variation in educational and occupational expectations from adolescence to adulthood. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30: 494-504.
- Morgan, C.; Isaac, J. D.; Sansone, C. (2001). The role of interest in understanding the career choices of female and male college students. *Sex Roles*, 44: 295-320.
- Mosher, C.; Danoff-Burg, S. (2007). College Students' Life Priorities: The Influence of *Gender and Gender-linked Personality Traits*. *Gender Issues*, 24(2): 21-33.

- Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2014. do 2017.* (2014). Vlada Republike Hrvatske
http://www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/mladi/nacionalni_program_za_mlade_za_razdoblje_od_2014_do_2017_godine
- Nonis, S. A.; Hudson, G. I. (2010). Academic Performance of College Students: Influence of Time Spent Studying and Working. *Journal of Education for Business*, 81(3): 151-159.
- Özlen, M. K.; Arnaut, D. (2013). Career Decisions of University Students. *Journal of Community Positive Practices*, 13(2): 92-107.
- Patton, W.; Creed, P. (2007). The Relationship between Career Variables and Occupational Aspirations and Expectations for Australian High School Adolescents. *Journal of Career Development*, 34(2): 127-148.
- Peters, M.; Marshall, J. (1996). The politics of curriculum: Busnocratic rationality and enterprise culture. *Delta*, 48(1): 33-46.
- Pfeffer, F. T. (2008). Persistent Inequality in Educational Attainment and its Institutional Context. *European Sociological Review*, 24(5): 543-565.
- Powers, R.; Wojtkiewicz, R. (2004). Occupational Aspirations, Gender, and Educational Attainment. *Sociological Spectrum*, 24(5): 601-622.
- Sajter, D. (2012): *Što maturanti žele studirati? Analiza traženosti studija u ljetnom roku 2012. godine*
<http://domagoj-sajter.from.hr/files/2013/02/Analiza-trazenosti-studija-2012.pdf>
- Schoon, I.; Polek, E. (2011). Teenage career aspirations and adult career attainment: The role of gender, social background and general cognitive ability. *International Journal of Behavioral Development*, 35(3): 210-217.
- Schoon, I.; Martin, P.; Ross, A. (2007). Career transitions in times of social change. His and her story. *Journal of Vocational Behavior*, 70(1): 78-96.
- Skorikov, V. B.; Patton, W. – ur. (2007). *Career development in childhood and adolescence*. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Skorikov, V. B. (2007). Adolescent career development and adjustment, u: Skorikov, V. B.; Patton, W. (ur.): *Career development in childhood and adolescence*. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers, 237-254.
- Social and Economic Conditions of Student Life in Europe 2008–2011* (2011). Eurostudent
http://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EIV_Synopsis_of_Indicators.pdf
- Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development, u: Brown, D.; Brooks, L. (ur.). *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco, CA: Jossey-Bas, 197-261.
- Tinklin, T.; Croxford, L.; Ducklin, A.; Frame, B. (2005). Gender and attitudes to work and family roles: the views of young people at the millennium. *Gender & Education*, 17(2): 129-142.
- Wahl Herting, J. K.; Blackhurst, A. (2000). Factors Affecting the Occupational and Educational Aspirations of Children and Adolescents. *Professional School Counseling*, 3(5): 367-374.

Watt, H. M. G. (2005). Explaining gendered math enrolments for NSW Australian secondary school students. *New Directions in Child and Adolescent Development*, 110: 15-29.

Weiner, G.; Arnot, M.; David, M. (1997). Is the future female? Female success, male disadvantage, and changing gender patterns in education, u: Halsey, A. H.; Brown, P.; Wells, A. S. (ur.): *Education: Culture, Economy, Society*. Oxford: Oxford University Press, 587-622.

Weisgram, E. S.; Bigler, R. S. (2006). Girls and science careers: The role of altruistic values and attitudes about scientific tasks. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27: 326-348.

Web izvori

Državni zavod za statistiku www.dzs.hr

Hrvatski zavod za zapošljavanje www.hzz.hr